

Révész Béla tudományos munkatárs,
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Politológiai Tanszék

Egy meghiúsult törvényalkotási kezdeményezés 1989-ből

– az állam- és közbiztonsági törvény szabályozási elveire vonatkozó javaslat kudarca –

1989-ben reformlázban égett az ország, más kérdés, hogy ennek mélységén, terjedelmén, korlátain illetve szabadságfokán mindenki mást értett. A felülről elindított hatalmi kezdeményezések keresték az egyre elkerülhetetlenebb, minimális alku lehetőségeit a fokozatosan dinamizálódó ellenzéki mozgalmakkal. Eközben a kormány a párttól való kapcsolatainak lazításán fáradozott, miközben a parlament is kezdett ráébredni, hogy végső fokon ő a „szuverenitás letéteményese”. A pártosodás, a civil kezdeményezések sokasodása valamint a sajtóorgánumok szinte mindennapi gyarapodása a valódi politikai pluralizmus előképét látszott felvázolni, miközben a Moszkva felől érkező jelzések is bátorítólag hatottak a reformerőkre.

Mindezek a kedvezőnek tűnő folyamatok nem feledtették annak a lehetőségét, hogy a fegyveres erőszak monopóliumával változatlanul az MSZMP illetve – ha lazuló gyepelével is, de – az általa irányított kormányzat rendelkezik. A hadsereg, a rendőrség valamint a Munkásőrség alakulatainak pusztá létezése is elég okot adott arra, hogy a Nemzeti Kerekasztal politikai tárgyalóoldalán önálló munkacsoportos állítsanak fel az „erőszakos visszarendeződést megakadályozó garanciák” kidolgozására. Ugyanakkor egyáltalán nem vált vitatémává ebben az arra legilletékesebb bizottságban a szocialista politikai berendezkedés legfontosabb intézménye, az állambiztonsági szervek rendszerének átalakítása, mint ahogyan nem került be a sarkalatos törvények körébe az állambiztonsági törvény szabályozási elvei sem. Sőt, az sem került nyilvánosságra, hogy a Belügyminisztérium az év eleje óta

előrehaladott munkálatokat folytat ebben a szabályozás új irányának kidolgozására, amely tevékenységüket az októberi alkotmánymódosítás csak felgyorsította.

Mindmáig nem túlságosan ismert, hogy az eredeti célkitűzések szerint 1990 február végére tervezte a kormányzat az államvédelem átszervezésének realizálását. A kormány kabinetje ugyanis 1989 nyarán megtárgyalta és elfogadta a belügyminiszteri előterjesztést az átalakítás programjáról. 1989 december közepén pedig határozatban szabta meg a szervezeti reform lépéseit – 1990. február közepéig tartó határidővel. A BM átszervezése ezek szerint már megkezdődött, tehát 1990 elején lett volna esély az állambiztonság megfelelő tartalmi átalakítására. Elég arra gondolni, hogy az állambiztonsági törvény tervezete már a Duna-gate előtt két hónappal megjárta a BM vezetői értekezletét (az alkotmánymódosítás 1990. április 30-át jelölte meg a szükséges jogalkotói feladatok elvégzésére). A titkosszolgálati módszerek törvényellenes alkalmazásának botránya azonban eltérítette eredeti irányától a tervezett jogalkotási folyamatot és az Országgyűlés már az 1990. január 25-ei ülésén elfogadta a „különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról” szóló törvényt.

Az 1990. évi X. törvény hatályba lépése viszont teljességgel érdektelenné tette, hogy vajon milyen szándékai is lehettek 1989 végén az állambiztonsági szerveknek önnön hatalmuk „jogállami” átalakítására vonatkozóan. Az ez irányú vizsgálódások mindeddig nem vizsgálták (és így nem is publikálhatták) az október végére véglegesített „Az állam- és közbiztonságról szóló törvény szabályozási elvei” című dokumentumot illetve az ezt, 1989. november elején megvitató miniszteri értekezlet jegyzőkönyvét [Javaslat az állam- és közbiztonsági törvény szabályozási elveire. MOL XIX-B-1-y. f. 51. doboz; Miniszteri értekezlet 1989. november 7-én. MOL XIX-B-1-y-10-52/18-1989. 52. doboz]. Ezen dokumentumok eredeti közzététele illetve keletkezésük körülményeinek bemutatása jelen tanulmány elsődleges célja.

***

Az állambiztonsági szolgálatok számára a rendszerváltás politikai vitáiból közvetlenül csak annyi lehetett fontos, hogy tevékenységi irányukat, célcsoportjaikat, ellenségképüket megerősíti vagy éppen módosítja a politikai vezetés. Ebből a szempontból viszont a „társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről” szóló 1982-

es belügyminiszter-helyettesi parancs 1989 végéig stabil és változatlan ellenséggéppel szolgált a III. Főcsoportfőnökségnek – a rendszerváltás idején is¹. Az MSZMP Politikai Bizottságának az ellenséges–ellenzéki csoportokról szóló 1986. július 1-jei titkos határozata 1989-ben is érvényes volt.² Ez a tény viszont megkérdőjelezte annak a kijelentésnek az őszinteségét, amit akkoriban a hatalom – elsőként az MSZMP Központi Bizottsága az 1989. február 10–11-i ülésén (majd később egyre gyakrabban)³ – a többpártrendszer keretei közötti demokratikus hatalomgyakorlásra való békés átmenettel összefüggésben hivatalosan és nyilvánosan deklarált.⁴

Ennek az egységes és az állambiztonsági szervek szempontjából megbízhatóan alkalmazható ellenséggépnek általános érvényét és legális pozícióját ingatta meg elsőként az 1989. január 10-én elfogadott *egyesülési*⁵, illetve a *gyülekezési* jogról szóló törvény. Két hónappal korábban még évtizedes rutinnal kezelték az eseményeket. Az 1988. november 15-i nemzetközi Románia Napra, a brassói munkásmegmozdulás első évfordulójára tizenöt szervezet szolidaritási tüntetés megtartását kezdeményezte a Román – Magyar Szolidaritási Parknál, ahonnan Románia budapesti nagykövetsége elé kívántak vonulni. November 9-én a hatályos BM-rendeletnek megfelelően bejelentették a tüntetést. A tüntetés meghirdetett útvonalát a rendőrség lezárta, a nagykövetség épületét körülvette. A tüntetőket eltérítette az

---

¹ Belügyminiszter-helyettes 9/1982. sz. parancsa társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről. BM 24/9/1982. Első közlés: Modor Ádám: A titok meg a nyitja. Kairosz, Bp., 2004. 188-197. p.

² MOL M-KS 288. f. 5./972. ö. e.; Idézi: Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék. (1968–1988) Dokumentumok. Budapest, T-Twins, 1995.; E kiadvány tévesen jelöli meg további forrásként az Irodalmi Újság 1987. 3. számát. (Ebben a számban ugyanis a „Javaslat a nyilvánosság reformjára” című dokumentum szerepel.) Helyesen: 1987. 2. sz. Az Irodalmi Újság jegyzete megemlíti: „Az itt közölt, szigorúan bizalmas párt dokumentumot Magyarországról juttatták el az Irodalmi Újsághoz”.

³ Lásd: Az MSZMP Központi Bizottságának állásfoglalása. A politikai rendszer reformjának néhány időszzerű kérdéséről. (Tervezet). Népszabadság, 1989. február 16. A kerekasztal-tárgyalások megindulásához talán szerencsésen járult hozzá e meghozott döntések Szigorúan titkos! minősítése, hiszen ennek híre joggal növelte volna tovább az MSZMP-vel szembeni bizalmatlanságot.

⁴ 1989-ben is megfontolásra méltó maradhatott az a szerkesztőségi kommentár, amely a Politikai Bizottság fenti határozatának említett, az Irodalmi Újságban történt 1987-es publikálását követte. Ebben Méray Tibor kifejtette: [A Politikai Bizottság] *Szavakban ugyan „elsődlegesen politikai módszerekkel” történő fellépést hirdet, a politikai munka javításáról, a jobb pártmunkáról, a pártegység erősítéséről beszél (mintha ezekkel a frázisokkal bármit is el tudna érni), de ténylegesen tervbe vett intézkedései mind adminisztratív, hatósági, büntető jellegűek.* Irodalmi Újság, i. m. 14. o.

⁵ Említésre méltó, hogy már-már ellenzéki hevülettel tette bírálat tárgyává egy rendőr százados tanulmánya az 1988 végén még csak tervezet szintjén létező egyesülési törvényt. Arra az anomáliára hívta fel a figyelmet, amely 1989 elején tartós vita tárgya lett. *A jogszabály-előkészítők (...) azt állítják, hogy e jogok gyakorlása nem sértheti az állam biztonságát. (...) E jogok gyakorlásának kritériumaként felsoroltakat egyenként vizsgálva az állam biztonságának a fogalma látszik a legkevésbé megfoghatónak. Ezen az alapon tiltani lehet egy sor, egyébként veszélytelen magatartást, amelyeket a hatalom veszélyesnek minősít. Nem kétséges ugyanis, hogy az állam biztonságára való veszélyes magatartás megállapítása az államhatalmat gyakorlók aktuális nézetein alapul.* Bencsik Attila: Többpártrendszer? Belügyi Szemle, 1988. 12.

eredeti útvonalról, majd erőszakos fellépéssel megakadályozta a továbbhaladást; hat személyt előállítottak.⁶ A brutális rendőri erőszak alkalmazása a hatályos jogrendszer szerint legitim volt, a tömegoszlatás szabályszerűen történt.⁷ 1989 elején viszont olyan törvényi helyzet jött létre, amely szerint szűk kivételektől eltekintve „a közterületen tartandó rendezvény – a bejelentés megtétele után – minden további intézkedés nélkül megtartható.”⁸

A hagyományos ellenségkép eróziója azzal folytatódott, amikor a büntető törvénykönyvnek az Igazságügyi Minisztérium által javasolt módosítása nyilvánosságra került. Ennek hivatalos indoklása ugyanis a következőket tartalmazta: „A hazánkban zajló társadalmi politikai átalakulás, a jogállami garanciák következetes megteremtésének igénye szükségessé teszi az *állam elleni bűncselekmények szabályozásának felülvizsgálatát*. Ennek terjedelmére és időpontjára két megoldás merült fel: a) az állam elleni bűncselekmények teljes körének felülvizsgálatára *az új alkotmány elfogadását követően* kerüljön sor. Ennek az az indoka, hogy az állam elleni bűncselekmények jogi tárgya az alkotmányban rögzített elvekhez és intézményekhez kapcsolódik; b) a felülvizsgálatot *haladéktalanul* el kell végezni, annak érdekében, hogy a büntetőjogi szabályozás ne válhasson a demokratikus fejlődés, az emberi jogok és az állampolgári szabadságjogok kibontakozásának gátjává. E két megoldási lehetőséget vizsgálva arra a következtetésre kell jutni, hogy az állam elleni bűncselekmények szabályozásának felülvizsgálatával nem lehet várni az új alkotmány létrehozásáig. Törvényességi szempontból nem tartható fenn, hogy *a hatályos jog ugyan lehetőséget ad a jelenlegi alkotmányhoz kapcsolódó politikai-társadalmi gyakorlat kereteit túllépő folyamatok résztvevőinek büntetőjogi felelősségre vonására*, de erre a bűnüldöző szervek toleranciája folytán nem kerül sor; ennek ugyanis nincs jogi biztosítéka. Ezért a Minisztertanács elrendelte az állam elleni bűncselekmények felülvizsgálatának gyorsítását.”⁹

---

⁶ Lásd: Memento Brassó! Beszélő, 25. 1988. 3. sz.

⁷ Lásd: Segédlet a csapaterővel megoldandó karhatalmi feladatok végrehajtására. Idézi: Szabó Máté: A tüntetések rendőri kezelésének normái a Kádár-rendszerben (1957–1989) [a Tartalomjegyzékben: Tüntetések a Kádár-rendszerben: történeti vázlat címmel] In: Szabó Máté – Dominique Wisler (szerk): Tüntetés, rendőrség, demokrácia. Budapest: Villányi úti könyvek, 1999. 147–148. o.

⁸ Indoklás a gyülekezési jogról szóló törvényjavaslatához. Magyar Közlöny, 1989. 5. sz. 101. o.

⁹ A Büntető Törvénykönyv módosítása. Az Igazságügyi Minisztérium tervezete. (Magyar Nemzet, 1989. május 31.) Az Országgyűlésnek beterjesztett javaslatot – tekintettel a megkezdődött politikai egyeztető tárgyalásokra – a kormány kezdeményezésére az Országgyűlés levette nyári ülészakának napirendjéről. A tárgyalások során a politikai munkabizottságok közül az I/4. számú foglalkozott a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításának elveivel. A vita központi témáját éppen a politikai bűncselekmények újra szabályozása jelentette. Lásd: A rendszerváltás forgatókönyve. 6. köt. passim, különösen 65–68. sz. dokumentumok.

A zavart fokozta, hogy *a jogforrási hierarchia az állambiztonsági szervek vonalán szinte megfordult*: az elhárító munka részesei közvetlenül a rájuk vonatkozó parancsokat hajtották végre, ehhez kellett magukat tartaniuk. Így a magasabb belügyi normák bonyolult rendszerét – tájékoztató, közlemény, körlevél, állásfoglalás, elvi állásfoglalás, irányelv, belügyi iránymutatás, ügyrend, szabályzat, intézkedés, parancs, miniszteri utasítás¹⁰ – általában annyiban tekintették tevékenységük szabályainak, amennyiben ezeket felettesük oktatás formájában ismertette, vagy ezek betartására utasította őket. Még távolibbak voltak azonban a „külső” jogrendszer rendelkezései, amelyek többnyire csak a belügyminisztériumi normák közvetítésével jutottak el az állambiztonsági szervek munkatársaihoz.¹¹

Az állambiztonsági csoportfőnök napi gyakorlatában érezkelhette a konfliktust: „Új pártok, szervezetek alakultak. A Szabad Kezdeményezések Hálózata SZDSZ-szé, a lakiteleki értelmiségi csoport MDF-fé alakult, a Fidesz is színre lépett, az FKGP újrászerveződött, Néppárt, Liga Demokrata Párt... egymás után. *A parancsok szerint mindez állambiztonsági feladat lett volna.*”¹²

Az állambiztonság szabályozása tehát jogi szempontból és gyakorlatilag – a normális tagoltságon túl – több szintre szakadt. A felsőszintű politikai és állami vezetés szándékát a politika makroszférájának az eseményei befolyásolták, és ez a vezetés a nyilvánosság előtt a demokratikus átalakulás békés útja reprezentánsának mutatkozott. A Belügyminisztérium vezetése – pártjövágyással – igyekezett a politikai változásokkal lépést tartani, még azon az áron is, hogy a miniszterhelyettesi gárdát nyár elején lecserélték, köztük a III/III-as főcsoportfőnököt is.¹³ Operatív szinten az állambiztonsági szervek működésének legfontosabb motívuma viszont a közvetlen vezetés parancsainak realizálása maradt, még ha esetleg az ötvenes évekből megmaradt intézményi háttere is volt ezeknek az intézkedéseknek.¹⁴ A főcsoportfőnök 1989. augusztus 15-én, november 6-án, 21-én és

---

¹⁰ Lásd: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 21/1978. számú utasítása a jogszabályok, a belügyi rendelkezések, a belügyi iránymutatások kiadásáról és az előterjesztés előkészítéséről. BM KI Pgy. 194. d. 10-21/21/1978.

¹¹ Lásd: Dobos Ágnes: A parancs szerepe az irányításban. *Belügyi Szemle*, 1986. 7.

¹² Horváth József: A „kísértet” fogságában. Zingen, Bp., 1991. 258. o.

¹³ Az állambiztonsági főcsoportfőnökségért felelős miniszterhelyettes 1989. április 30-ig Harangozó Szilveszter, május 1-jétől Pallagi Ferenc volt.

¹⁴ Egy 1990-ben hatályon kívül helyezett – tehát 1989-ben még hatályos – parancs értelmében az új jogszabályok hatálybalépése nem érinti azoknak a korábban kiadott rendeleteknek, parancsoknak, utasításoknak, szabályzatoknak a hatályát, amelyek a rendőrségről szóló 1955. évi 22. sz. tvr. felhatalmazása alapján kerültek kiadásra. Lásd: A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 20. sz. parancsa. A belügyi szervek tevékenységére vonatkozó új jogszabályokkal kapcsolatos feladatok. BM KI Pgy. 152. d. 10-21/20/1974.

december 6-án írásos emlékeztetőket, majd körlevelet adott ki, amelyekkel – szavai szerint – a „jogállamiságba való átmenetet” akarta előmozdítani, de – tette hozzá – „az érvényes jogszabályokból álló évtizedek alatt felépített akadályt nem háríthattam el”.¹⁵

Közben pedig folytak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, ahol négy munkabizottság tárgyalásai is – bár mindvégig csak közvetve – érintették az állambiztonsági szervek tevékenységét.¹⁶ Az őszi MSZMP–MSZP szakadásig 80%-os párttagságú Országgyűlés úgy érezte, hogy a szuverenitását korlátozó *kerekasztal-tárgyalások foglyává vált*, bár olykor – nem kis részben az MSZMP/kormány sugallatára – a megállapodásoktól eltérő módosító javaslatokkal alakította át a tárgyalásokon megszületett konszenzust. Az állambiztonság vonatkozásában olykor interpellációk szintjén közeledtek a képviselők e kérdéshez, de a fegyveres erők alkotmányjogi helyzetének rendezését a parlament végül a Nemzeti Kerekasztal megállapodásában rögzített szándékok jóváhagyásával fogadta el.¹⁷

Hogyan próbált 1989 nyarán e folyamatok közép szintjén, az egyre áttekinthetlenebb helyzetben a Belügyminisztérium manőverezni? Korábbról magával hozott tekintélyét változatlanul érezve, továbbra is kompetensnek tekintette magát *a politikai helyzet egészének értelmezésére és befolyásolására*. Legalábbis ez derül ki abból a Jelentésből, amelyet a Belügyminisztérium előterjesztése nyomán az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottságának 1989. június 9-i ülése vitatott meg és amely a belső elhárítás összeomlása után is állandó hivatkozási alap maradt a szolgálat jogállami átalakítási kísérleteit bizonyítandó.¹⁸ A tárgyalt időszak politikai közhangulatát egyébként jól érzékelteti Fejti György előterjesztése, amelyben az MSZMP Központi Bizottsága két héttel korábbi –

---

¹⁵ Horváth József: A lehallgatástól a kihallgatásig. Tábormok vád alatt. Holding, Bp., 1991. 119. o.

¹⁶ Az I/1-es bizottság az alkotmánymódosítás időszerű tételei kapcsán a fegyveres erők alkotmányos szabályozásának problémái körében foglalkozott a kérdéssel; az I/2-es bizottság érintette a fegyveres erők és fegyveres testületek hivatásos állományú tagjai párttagságának problémáit; az I/4-es bizottság a büntető törvénykönyv módosításain belül alapvetően az államellenes bűncselekmények körével, az I/6-os bizottság pedig gyakran foglalkozott a fegyveres erők és testületek működésének politikai összefüggéseivel. Lásd: A Nemzeti Kerekasztal politikai bizottságának munkabizottságaiban megtárgyalt kérések. In: Révész Béla: Az államiság értékeinek újrafogalmazása a rendszerváltás vitáiban. Acta Jur. et Pol. Szeged, 2001. 42-54. o.

¹⁷ Südi Bertalan országgyűlési képviselő ennek kapcsán tette meg híressé vált indulatos kifakadását: *Rá kellett döbbenünk, hogy szánalmas figurákká degradálódtunk, akiknek maholnap gondolkodniuk sem igen érdemes, hanem az lesz a hasznos, ha mérlegelés nélkül teljesítik a másik főhatalom igényeinek szem előtt tartásával szerkesztett kívánságlisták ajánlásait*. Lásd: Országgyűlési Napló – 1989. október 17. kedd.

¹⁸ Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben. Előterjesztés az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottság 1989. június 9-i ülésének napirendjéhez. A bizottság tudomásul vette a jelentést, és egyetértett a munka tervezett fő irányaival, a kívánt módosításokkal. Lásd: BM KI Belügyminiszteri iratok/1989. 72. 1-a/641. i. sz.; NbH Központi Irattár 6-138/89., továbbá: MOL M – KS – 288. f. 62/5. ö. e.

1989. május 19-i – ülésén a politikai egyeztető fórummal kapcsolatos tárgyalásokról tett jelentést. (Az előadó szóbeli kiegészítést nem fűzött az előterjesztéshez, a Központi Bizottság tagjai kérdést, észrevételt, megjegyzést nem kívántak hozzáfűzni, így egyhangúlag elfogadták a dokumentumot.)

„1. Az MSZMP Központi Bizottsága politikai egyeztető fórum létrehozásáról szóló 1989. május 8-ai javaslata számos pozitív, támogató megnyilatkozás mellett, tartózkodó és részben elutasító reagálásokat is kiváltott. A Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Hazafias Népfront, valamint az 1989. április 8-ai többoldalú megbeszéléseken részt vevő szervezetek egyetértéssel fogadták a kezdeményezést. Méltányolták az MSZMP azon törekvését, hogy nem fogad el tisztán kétoldalú tárgyalási konstrukciót, mert ez jelentős társadalmi erőket rekesztene ki a politikai egyeztetésből. Részvételi szándékukat valamennyien megerősítették. *Az Ellenzéki Kerekasztal szervezeteinek válasza ellentmondásosnak tekinthető.* A kerekasztal – meglehetősen sietséggel nyilvánosságra hozott – állásfoglalása a kezdeményezés érdemi megválaszolása nélkül elutasítást tartalmazott, s az MSZMP-t az előkészítő tárgyalások egyoldalú megszakításával vádolta. Ugyanakkor az időközben lefolytatott konzultációk jelezték, hogy a gyors elutasítás nem feltétlenül tükrözi az egyes szervezetek álláspontját és törekvéseit. Az Új Márciusi Front válaszában – az MSZMP-t és az Ellenzéki Kerekasztalt egyaránt felelőssé téve a tárgyalások holtpontra jutásért – lényegében megismételte az Országos Nemzeti Bizottság felállítására irányuló javaslatát.

Az MSZMP reformköreinek országos tanácskozása a társadalmi kiegyezés fontosságát hangsúlyozva a patthelyzet kialakulását az MSZMP halogató taktikájának tulajdonította. Az előkészítő tárgyalások megrekedését élénk sajtópolémia kísérte, amely a közvélemény számára az álláspontok megmerevedését sugallta.

2. Az MSZMP tárgyalócsoportja szerint a sajtó útján való további politizálás nem vezethet eredményre. A társadalom vélhető többsége a párt hatalmi helyzetéből indul ki, s – a tárgyalások konkrét tényeinek ismeretétől függetlenül – mindenképpen az MSZMP-t hibáztatja a késlekedés miatt. A hétvégén az MSZMP képviselői a kompromisszum keresésének szándékával ismét egyeztető megbeszélést tartottak az Ellenzéki Kerekasztal szakértőivel, ahol újabb kezdeményezéssel éltek. A javaslatokat a Kerekasztal képviselői alapvetően kedvezően fogadták, azt előrelépésnek minősítették. Az Ellenzéki Kerekasztal végleges válasza a héten várható. Mindezek alapján a Központi Bizottság május 8-ai elvi

tárgyalási javaslatát indokolt az alábbi konkrét formába önteni, s az előkészítést a holtpontról kimozdítani. [...]

3. Az MSZMP tárgyalócsoportja szükségesnek tartja egy KB-dokumentum közzétételét, amelyben – a fentiekén túl – a párt felhívással fordul tagságához, alapszervezeteihez, alakuló reformköreihez és a közvéleményhez. Ebben szólítson fel minden haladó erőt az országos politikai egyeztető tárgyalások támogatására, arra, hogy a *demokratikus és szocialista jogállamiság* alulról is építkező társadalmi közmegegyezés útján jöjjön létre.”¹⁹

A Horváth István belügyminiszter által előterjesztett Jelentés²⁰ stílusában és mondanivalójában pontosan illeszkedett az MSZMP fenti dokumentumához. Vezérgondolata – mint bármely ebben az időszakban született pártokumentumnak – a helyzet kritikus voltának elismerése, amelyből a szocializmus demokratikus megújítása (akár a többpártiság árán is) jelenti a kivezető utat. A Jelentés kiindulópontként az állambiztonsági tevékenység szempontjából vette sorra a politikai helyzet főbb jellemzőit. Ennek nemzetközi vonatkozású paneljei a szokásosak:

- átalakulóban van az egész nemzetközi kapcsolatrendszer;
- elkezdődött a bipoláris világrend eróziója;
- reális a veszélye a kelet-európai régióhoz tartozó szocialista országok lemaradásának;
- a jelenlegi szocializmus-modell politikai, társadalmi és gazdasági tartalékai egyaránt kimerültek;
- csökken a szövetségi rendszer kohéziója;

Belpolitikai téren a következő problémákat emelték ki:

- a tartósan elhúzódó súlyos gazdasági helyzet, az ideológiai–politikai–társadalmi zavarok a „kibontakozásért tenni kész erőket” is elbizonytalanítják;
- fokozódó mértékű a társadalmi bizonytalanság;
- a jelenlegi politikai struktúra egyre gyengülő hatásfokú.

---

¹⁹ Népszabadság, 1989. május 31.; Lásd továbbá: A rendszerváltás forгатókönyve. 1. köt., 396. p. (25. sz. dokumentum. 1. sz. jegyzete.)

²⁰ Miniszteri értekezlet iratai 1989. június 20. MOL XIX-B-1-y. f. 50. d.

A társadalmi, politikai válsághelyzet elemzésekor politikai kiutat is javasolt a belügyminiszteri Jelentés:

„A kialakult helyzetben csak következetesen véghezvitt politikai és gazdasági reformfolyamat lehet a megoldás, amelynek eredőjeként kialakulhat hazánkban is egy *‘pluralista alapokon nyugvó, demokratikus szocializmus’*. Az így kiépülő társadalmi berendezkedés – úgy látjuk – lényegi jegyeiben közelebb áll az 1945–48 közötti koalíciós időszakhoz, mint az elmúlt 40 év bármely periódusának berendezkedéséhez. Ez a társadalmi berendezkedés a különböző érdekeket intézményes formában is kifejező és megjelenítő ‘jogállam’ demokratikus intézményrendszere és alkotmányos rendje lehet, amely az alulról felfelé építkező demokratikus pártok és érdekvédelmi szervezetek együttműködésére, esetleg koalíciójára épül, amely megtestesíti az államhatalom toleráns formáját.”

Ennek kapcsán fogalmazott meg a Belügyminisztérium kritikai megjegyzéseket az ellenzékre, amely kérdést mint a „nehéz helyzetbe kerül állambiztonsági szolgálat” problémáját említette:

„Jelentősen felerősödtek a különböző politikai szervezetek és a már működésüket deklaráló proto-, illetve utódpártok részéről azok a politikai folyamatok, melyeknek célja a jelenlegi kormányzó párt politikai és hatalmi labilitásának igazolásán túl, egy *erős, egységes és akcióképes ellenzék-kép kialakítása*. Menetelésük a többpártrendszer és a hatalom felé erőteljes, markáns.²¹ A különböző politikai szerveződések és pártok a változások felgyorsítására, a választási felkészülésükre, szervezeti erősödésükre nézve kedvezően ítélik meg az egyre erősödő és célirányosabbá váló nyugati politikai figyelmet és anyagi-erkölcsi támogatást. Rendkívül fontosnak tartják a nemzetközi politikai formáció-rendszerekbe való szerves beépülést, valamint a szocialista országok alternatív szervezeteivel erősödő kapcsolatot. A Nyugat változatlanul elismeri az MSZMP és a hagyományos szervek legitimitását, ezzel egy időben azonban intenzív kapcsolatokat épít ki

---

²¹ Jelentős különbségeket is feltárt az állambiztonsági szolgálat az egyes pártok között: *Vitathatatlan, hogy az SZDSZ és a Fidesz állt a központban. Ez a két szervezet szúrta leginkább a felső vezetés szemét. [...] Később aztán az MDF megítélése egy kicsit megváltozott. Persze ez csak a legutóbbi időszakra vonatkozik: '89 közepe, vége. A szolgálat akkor is dolgozott, továbbra is gyűjtötték az adatokat például a kerületi szervezetekről, a belső ellentétekről, tehát folytatódott az ellenőrzésük, de kialakult egy bizonyos lojalitás velük szemben. A legutóbbi időszakban a főnökök már elképzelhetőnek tartottak egy MSZP–MDF koalíciót. Olyan alapon, hogy ha már úgylis rossz lesz nekünk, legalább a kisebbik rosszat válasszuk. Egyik kollégám részéről még olyasmi is felmerült, hogy talán érdemes lenne elmenni az Ó utcába, de hogy aztán erre sor került-e vagy sem, azt nem tudom.* Lásd: Bajcsi István, volt állambiztonsági tiszt interjúja. I. m.: II. A politika belügy. Beszélő, 1990. február 17.

az új politikai szerveződésekkel, azokat tevékenységükben ösztönzi, segíti, tanácsokkal, meghívásokkal, anyagi és egyéb úton támogatja.”

A Jelentés második része az állambiztonsági szolgálat 1945 utáni történetének áttekintésével kezdődött, kiemelve, hogy „a politika torzulásai a szervezetet a törvénysértés eszközévé, egyes tagjait áldozatává tette”, majd „a régi modell visszahúzó ereje az ’56 után kinyilatkoztatott pozitív politikai szándékok egy részének buktatója lett”. Ebből adódott az ellentmondás: a hangoztatott politikai igény ellenére is előfordult, hogy a törvényekben megfogalmazott „bűncselekmények elleni harc” helyett az állambiztonsági munka a nézetek elleni küzdelem eszközévé lett. A hatvanas évektől viszont a Jelentés azt a helyzetet tartotta jellemzőnek, hogy mivel a politikai hatalom biztonsági szisztémája egy pártra épült, melyben időközönként határozottabb hangsúlyt kapott az apparátus által jól-rosszul képviselt napi politikai igény, *nem alakulhatott ki a szervezet önálló törvényeken alapuló felelőssége, legitim képe a társadalom felé. [...] Az elmúlt évtizedekben a szövetségi rendszer egészében egy elavult, a forradalom győzelme után kialakult és konzervált, a szocializmus fennmaradásáért folytatott élet-halál harc reflexe, erre alapozott totális elhárítás elmélete kezdetben irányította, később befolyásolta a munkát, akkor is, amikor a konszolidált társadalom teljesen más viszonyokat produkált, illetve igényelt.”*

A politikai és tudományos hírszerzés, az információszerző és -feldolgozó funkció, az ellenséges hírszerző szolgálatok tevékenysége elhárításának részletezését követően a belső elhárító szolgálat munkájával kapcsolatban megállapította:

„[...] a jelenlegi új helyzet az átmenet viszonyait tükrözi. *Az eddig nézeteik miatt üldözött kategóriák jelentős részével a politika partneri viszonyra törekszik. Az átmenet konfliktusokkal, bizonytalanságokkal terhes. Mindennek az állambiztonsági munkára hatása van, amelyet a szolgálati munka új irányainak, a rendeltetésnek és működési módoknak kiformalódásával meg kell oldani.”*

Ezt az új modellt viszont még nem dolgozták ki. Amikor a Jelentés azt javasolta, hogy az állambiztonsági szolgálatot – szakszolgálati szerepénél fogva – egyértelműen az alkotmány, illetve az ehhez kapcsolódó magas szintű jogszabályok keretei közé kell helyezni, akkor megkerülhetetlen a kérdés: vajon milyen alkotmányra gondolt a Belügyminisztérium. 1989. május 29-i keltezéssel az Igazságügyi Minisztérium kidolgozott egy újabb törvényjavaslatot az alkotmány módosítására, ezt megelőzően pedig 1988. november 30-i, 1989. január 30-i, majd 1989. május 10-i dátummal jegyzett az Igazságügyi Minisztérium

nagyrészt hasonló alkotmánymódosító koncepciókat, tervezeteket, javaslatokat. Ezek előkészítésének mindegyikében aktív szerepet játszott a Belügyminisztérium. Közös vonásuk mégis az, hogy nem csupán a „belbiztonsági szerveknek”, de magának a rendőrségnek a szabályozása is teljes mértékben hiányzik ezekből, sőt, még csak említésre sem kerültek. Így a Jelentésben kifogásoltakért tehát éppen maga a Belügyminisztérium lehetett a felelős.

Mindenesetre egy „új típusú demokratikus, szocialista rendszer” alkotmányától és törvényeitől várta a Belügyminisztérium, hogy állampolgárai és intézményei biztonságát megvédje. A társadalom alkotmányos keretek közötti formálódásához, fejlődéséhez viszont „biztosítania kell a társadalom védelmét, hozzá kell járulnia az eddig fejlődés eredményeit veszélyeztető társadalmi robbanás és konzervatív visszarendeződés veszélyei elhárításához.” E feladatkörben természetesen nélkülözhetetlenül szükség van – a megelőzés és felderítés érdekében – az állami apparátus részeként a *hírszerzés, a kémelhárítás és a belső elhárítás speciális és titkos eszközökkel végzett munkájára*. És bár ebben a munkában „a nemzeti érdeket, célokat kell követni”, de éppen erről az alapról működhet együtt „a szövetségi rendszerbe tartozó és más államok speciális szolgálatával”.

A Jelentés az eddigi „ellenségképet” fel kívánta váltani az alkotmányos rend védelmével, „a nemzet biztonságát sértő, veszélyeztető cselekmények, az azokat hordozó *személyek, csoportok felderítésével*”. Ennek a feladatrendszerét a következőképpen javasolta szabályozni:

- „a.) olyan információk, értesülések, adatok gyűjtése, értékelése, amelyek
  - az alkotmányos rend, a társadalom biztonsága ellen irányulnak;
  - az intézményrendszer működését, tagjainak hivatalos tevékenységét akadályozzák, jogellenesen befolyásolják;
  - idegen állam ellenséges speciális szolgálatának tevékenységére utalnak;
- b.) olyan törekvések felderítése, amelyek
  - erőszak, terror-diverzió előkészületeire, annak alkalmazására utalnak;
  - állami érdekeinket sértik, vagy veszélyeztetik.

Közreműködnek továbbá:

- a.) azon személyek védelmében, akikre közérdekből titokvédelmet igénylő tényeket, adatokat, tárgyakat vagy ismereteket bíznak; ilyenekhez hozzájutási lehetőséget kapnak, illetve azok ellenőrzésében, akik ezt maguknak megteremtik, akikre a törvénytörés gyanúja merült fel;

b.) azon személyek védelmében, akiket stratégiai, illetve kiemelkedő honvédelmi jelentőségű létesítmények biztonsági szempontból érzékeny helyein alkalmaznak vagy alkalmaztak;

c.) olyan biztonságtechnikai intézkedésekben, amelyek közérdekből titokvédelmet igénylő, tárgyak vagy ismeretek jogosulatlanok elleni védelmét célozzák.”

Ezeknek a feladatoknak a végrehajtásához a Belügyminisztérium már nem tartotta megfelelőnek „az eddigi törvényes kereteket”, amelyek az 1974. évi 17. törvényerejű rendeletben és a 39/1974. MT sz. rendeletben nyertek megfogalmazást. Némiképp túlterjeszkedve kompetenciáján, a Jelentés ennek sorrendjét az alábbiakban vázolta fel (és adja egyben világos magyarázatát annak, hogy miért is nem kerülhetett ez a téma a Nemzeti Kerekasztalra):

„– az új alkotmány elfogadása;

– a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosítása, különös tekintettel az államellenes bűncselekményi kategóriák újrafogalmazására;

– az állam- és közbiztonság védelméről külön törvény megalkotása. Célszerű-e törvénybe foglalni a BM biztonsági szolgálatának, a rendőrségnek és más belügyi hatóságoknak feladatait, szervezetét, hatáskörét és működési rendjének alapvető szabályait.”

Az események sorrendje a későbbiekben pontosan a fentieknek megfelelően alakult, bár ehhez a Belügyminisztériumnak már kevesebb köze volt. Új alkotmány helyett a háromoldalú tárgyalásokon kialakított konszenzusnak megfelelő alkotmánymódosításra került sor. A Btk. módosító javaslata – bár egy korábbi verzió ekkor már be volt terjesztve az Országgyűlés elé – az I/4. számú albizottság munkájának eredményeként véglegesült, a nemzetvédelmi törvény megalkotására pedig várni kellett még néhány évet.

Az állambiztonsági munka belügyi koncepciójának valódi politikai természetére a leendő „demokratikus, szocialista” alkotmányhoz való kötöttségénél többet árult el a Jelentés azon része, amely az államvédelmi állomány átalakításának programjával foglalkozott:

„Az állomány döntő többsége alkalmas az új feladatok befogadására és megvalósítására, de kiemelkedő jelentőségű, hogy arculatát, szemléletét is az új koncepció irányába formáljuk, azok megvalósítására alkalmassá tegyük.

Fontos tényező, hogy *a többpártrendszer viszonyai között a szocialista pozíciók és az alkotmányos, törvényes rend védelmének biztosításához*, a szolgálati egység

megőrzéséhez a meglévő pártállás, párthoz tartozás feladása nélkül, pártszervek és szervezetek a biztonsági szolgálaton belül megfelelő átmeneti időszak közbeiktatásáig működhessenek. Ugyanakkor a jelenlegi helyzetet és a kibontakozás folyamatát figyelembe véve, *fontos, hogy az MSZMP kiemelt figyelmet fordítson a speciális szolgálatra.* Véleményünk szerint az MSZMP-nek arra kell már most felkészülni, hogy a politikai szervező és nevelő munkát a testület területén kívül kell hogy megoldja tagjai számára.”

A BM belső állambiztonsági szolgálata struktúráját a fentieknek megfelelően új belső tagozódással javasolta a Jelentés megújítani:

„I. Hírszerző Szolgálat (III/I. Csoportfőnökség)

A hírszerző munka tartalmában, irányultságában, külső és belső feltételeiben az elmúlt években minőségi változások mentek végbe, amelyek kikényszerítik a tevékenység új alapokra helyezését.

– Ennek megfelelően előtérbe kell állítania klasszikus funkcióit, az információszerzést és feldolgozást, az aktív intézkedéseket, különös hangsúllyal a politikai és a tudományos, műszaki és gazdasági hírszerzésre. *Cél a nemzeti érdekeket szolgáló védett (titkos) külföldi információk megszerzése alapvetően titkosszolgálati eszközökkel, ezen információk elemzése és feldolgozása, majd továbbítása a döntéshozatal szintjére.*

Emellett külföldön a maga sajátos eszközeivel nemzeti érdekeinknek megfelelő pozitív hatású befolyásoló tevékenységet végez.

– A hírszerzés szolgálati ágakra tagozódik (politikai, katonapolitikai, tudományos-műszaki, gazdasági, ellenséges speciális szolgálatok elleni). Tájékoztató tevékenységének szervesen kell csatlakozni a döntéshozatali folyamatokhoz. Ez biztosítja az információáramoltatás operativitását, az információk objektivitását, a tényleges igények közvetlen és torzításmentes eljutását.

– Az egyes szolgálati ágak állományának mind jelentősebb hányadát a szakmai, szolgálati jellegüknek megfelelő társadalmi közegbe, intézményi szférába kell beépíteni. A szolgálati ágak a meglévő fedett bázisok bővítésével és újak létrehozásával integrálhatják magukat a polgári-szakmai intézményi közegbe.

– A hírszerzés a magyar külpolitikai és külgazdasági prioritások által meghatározott irányokba végezze tevékenységét, és a Magyar Népköztársaság alapvető kül- és belpolitikai

érdekeit jelentősen sértő, szándékait, törekvéseit akadályozó országok ellen alkalmazza fő erőit.

– A hírszerzés hazai és külföldi bázison dolgozik. Hazai és nemzetközi pozícióit, azok elhelyezkedését és mozgását az alakuló, változó politikai helyzetben a hírszerzéssel szemben jelentkező igényekhez kell folyamatosan igazítani.

– A nemzetközi együttműködést (információcsere, közös technikai fejlesztés) folytatni kell. De következesen érvényesítenünk kell a kölcsönösséget és az egyenrangú partneri viszonyt. Az együttműködés semmilyen formában sem sértheti nemzeti érdekeinket.

A hírszerzés új koncepciójának érvényesítésére javasolt korszerű struktúra kiformálásának folyamata és megoldási lehetőségei:

1.) Az átmeneti időszakban a szervezet megmarad jelenlegi irányítási keretében, ugyanakkor a legszükségesebb belső szervezeti korrekciót elvégzi, és megkezd a hírszerző tevékenység elvi, tartalmi és munkamódszerbeli modernizálásának kimunkálását.

2.) Az ország politikai, társadalmi és gazdasági kibontakozási folyamatában célszerű megvizsgálni a szervezeti önállósodás lehetőségeit, illetve megvalósíthatónak tűnő változatait.

a.) A társadalmi politikai átmeneti időszak tapasztalatainak folyamatos értékelése, elemzése alapján – a stabilizált viszonyok talaján – a hírszerző szolgálatnál egy szervezeti önállósodási folyamat elemeinek és ütemezésének kidolgozása. Ennek eredményeként a hírszerző szolgálat a Belügyminisztériumon belül a belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt végezné munkáját.

b.) A konszolidációs folyamat befejezése után felmerülhet egy demilitarizált polgári szervkénti működési szisztémára történő áttérés, illetve felmerülhet megoldásként a Magyar Köztársaság két hírszerző szolgálatának – az MNVK-nak és a BM hírszerző szervének – megfelelően kidolgozott cél- és feladatrendszerrel történő összevonása és célirányos felügyeleti rendszerének kimunkálása is.

II. Elhárító Szolgálatok (III/II., III/III., III/IV. Csoportfőnökségek)

1.) Kémelhárító Szolgálat (III/II-es Csoportfőnökség)

Az ellenséges hírszerző – speciális szolgálatokra orientált, az állam biztonságát veszélyeztető tevékenység megelőzését, felderítését végző apparátus.

Az operatív helyzetben tapasztalható folyamatok, tendenciák alapján indokolt a kémelhárító szolgálatnak a jelenleginél korszerűbb szemléletű és szervezetű, a titkosszolgálati

törekvésekhez folyamatosan igazodó profiltisztább működtetése a következő főbb feladatirányokba:

a.) Rendeltetésének megfelelően – a hírszerző és a belső biztonsági szolgálatokkal való együttműködést hasznosítva – képes legyen az idegen speciális szolgálat jelenlétét felderíteni, tevékenységét megelőzni, akadályozni, megszakítani, az e tevékenységet kifejtőket távol tartani, kiszorítani és saját érdekeinek megfelelően befolyásolni. Célként kell kitűzni az ellenséges hírszerző bázisokba történő beépülést, külföldön lévő objektumaink és állampolgáraink védelmét.

b.) Hatékonyabban és célirányosabban kell megszervezni a Magyar Népköztársaság nemzetgazdasága stratégiaiilag fontos – hírszerzésre, titkosszolgálati tevékenységre érzékeny – területeinek, centrumainak védelmét. E folyamatba foglalva meg kell vizsgálni és ki kell munkálni, hogy a jelenlegi népgazdaság védelmi funkció megszüntetésével milyen tevékenységet, védelmi területeket célszerű átadni az ORFK gazdaság-védelmi szervének. [...]

3.) Katonai Elhárító Csoportfőnökség (III/IV. Csoportfőnökség)

A biztonsági szolgálat tevékenység profiltisztítása, racionalizálása végett célszerűnek és szükségesnek tartjuk – részletes kellő mélységű elemzés alapján – megvizsgálni, hogy ez a tevékenység mind a feladat, mind funkció oldaláról kellő pontossággal szabályozott módon a Magyar Néphadsereg szervezetébe integrálódjon, vagy a jelenlegi szervezeti keretben a Néphadsereg korszerűsítését követő racionalizálással működjön tovább. A BM Határőrség belső biztonsági szolgálatát e döntésnek alárendelten kívánatos rendezni.

III. Belső Biztonsági Szolgálat (III/III. Csoportfőnökség)

A belső biztonsági szolgálat az alkotmányos, a törvényes rend szempontjából alapvető biztonsági érdekek szférájába tartozó területek védelmét foglalja magába.

Fő feladatai:

– Az alkotmányos, a törvényes rend ellen fellépő erők elleni tevékenység, a terror-diverzióval való belső fenyegetés, rendkívüli események és ilyen cselekvések előkészítésére, tervezésére, végrehajtására, erre való szövetkezésre utaló tervek, személyek, csoportok, alakulatok felderítése, és a terror-diverziós cselekmények megfelelő ellenintézkedésekkel történő akadályozása.

- Az alkotmányos hatalom és intézményrendszere, az ország nem gazdasági jellegű infrastruktúrája védelmének megszervezése. A Büntető Törvénykönyvben az állam elleni bűncselekmények közé felvett, abba ütköző törvényellenes erők elleni fellépés.
- *A pluralista viszonyokkal együtt járó szerveződések, pártok, egyesületek, szervezetek társadalmi konszenzust elősegítő tevékenységét alkotmányellenes elképzeléseik érdekében felhasználni kívánó személyek és csoportok, valamint a nemzetközi téren működő szélsőséges erők bázisépítő, -kialakító tevékenységének felderítése, naprakész értékelése és elemzése, akadályozása.*

A fentiekből következően megszüntetjük a szolgálat eddigi ifjúságvédelmi vonalát, és így a tevékenység a jövőben csak az ORFK feladatkörébe tartozik”.²²

Az Állambiztonsági Vizsgáló Osztály (III/1.) munkájában főként a szervezéstechnikai szempontok fokozottabb figyelembevételét javasolta, de a Szakszolgálatok (operatív-technika, külső figyelés, levéllenőrzés, operatív információ [hanginformáció] feldolgozása, rádióelhárítás) vonatkozásában már az emberi jogi aspektusok is szóba kerültek:

„A törvényességi követelmények egyértelműen indokolják, szükségessé teszik, hogy az operatív felderítést és a vizsgálatot szervezetileg és felügyelet oldaláról elkülönítsük, önállóak legyenek. Ez a struktúra az állambiztonsági szolgálatnál eddig is érvényesült, de tekintettel a szükségtelen párhuzamosságra indokoltnak tartjuk az állambiztonsági és bűnügyi vizsgáló szervek egységes vizsgáló osztályba történő összevonását.

[A Szakszolgálatok] Továbbra is ellátják a Belügyminisztérium bűnüldöző tevékenységét végző – bűnügyi és belbiztonsági – szerveinek az igényeit. A jogállamiság követelményei szerint – szigorú törvényességi alapon – *szűkítik az állampolgári jogok szféráját érintő telefonlehallgatást és levéllenőrzést.*”

---

²² A III/III-as Csoportfőnökségnek a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. augusztus 15-i rendkívüli országos értekezletéről szóló 1989. augusztus 18-i keltezésű Emlékeztetője már nem csupán az ifjúsági vonal, de az egyházi reakció elhárítását és a kulturális terület védelmét is megszüntethetőnek tekintette. A többi osztályról ekkor nem esett szó. Lásd: BM Országos vezetői értekezlet 1989. augusztus 15. MOL XIX-B-1-X. f. 46. d. 7-1-145/1989. Az Emlékeztetőt ismerteti Horváth József: A táborkok vallomása. I. m. 319. o.

Végül a Jelentés a struktúra és a szolgálat-munkaszervezési átalakítások feladatait két ütemben tartotta megvalósíthatónak:

„1. A katonai elhárítás esetleges Magyar Néphadseregbe történő integrálásának megvizsgálása és eldöntése, a BM Vizsgálati Osztály létrehozása, a népgazdaság és ifjúságvédelmi tevékenységnek az ORFK szervezetébe történő átrendezése.

2. A hírszerzés, a kémelhárító szolgálat és a belső biztonsági szolgálatnak az új koncepcióra, feladatokra, irányokra történő beállítását a folyamatos munka menetében *az új törvények megalkotásával összhangban célszerű végrehajtani*. A struktúra és a szervezeti igazításokat, a területi szervek irányába történő decentralizálást, a zavartalan működést biztosító új feltételrendszerek kialakítását követően, folyamatosan végezzük el.”

A Jelentés tartalmát tekintve a korábbi szabályozásokhoz képest lényeges pontokon meg kívánta haladni a jogforrási hierarchiában elfoglalt (pontosabban: módosítani azon kívüli) helyét, főként azokon a területeken, ahol az alkotmányos rendezés szintjére akarta emelni az állambiztonsági munka felépítésének és működésének alapelveit. Ugyanakkor folyamatosan jelen volt a Jelentésben a szocializmushoz, illetve a szocialista alkotmányhoz való igazodás, a rá való hivatkozás kényszere is. Ez a helyzet pedig impliciten magában hordozta annak lehetőségét, hogy a tárgyalások során vagy az alig megkezdődött politikai átalakulás folyamán egyes célkitűzéseket, követeléseket olyként minősítsenek az állambiztonsági szervek, mint amelyek akár a hatályos, akár a projektált „új típusú demokratikus, szocialista rendszer” alkotmányát veszélyeztetik, azaz alkotmány sértőek. Amikor közel másfél hónappal később – éppen a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások felénél – 1989. augusztus 15-én sor került a Belső Biztonsági Szolgálat rendkívüli országos értekezletére, akkor a fenti kérdésnek – lényegében szemantikai – értelmezésében is állást foglalt a biztonsági szolgálat:

„A politikai szférában zajló mozgások irányukban, tartalmukban és dinamizmusukban is módosultak, s a meghirdetett modellváltás mellett a hangsúly – legalábbis néhány szervezet és a társadalom egyes rétegeinek megnyilvánulásában – a rendszerváltás igényére tolódott el. Fentiek figyelembevételével *a Belső Biztonsági Szolgálat kikerülhetetlen kötelessége a változások elemzése és viszonyának az új helyzethez történő meghatározása*. Pontosan meg kell fogalmazni, hogy – a fő tendencia, a modellváltást, illetve a rendszerváltást célzó programok, valamint az azokat képviselők politikai küzdelme mellett – melyek a társadalmi változásokat leginkább befolyásoló körülmények. Az elemzések elvégzése után működésében

és struktúrájában olyan módosításokat kell végrehajtania, melyek hosszabb távon biztosíthatják Magyarország belső rendjének, biztonságának stabilitását, az intézményrendszer, az alkotmányos, demokratikus rend védelmét. A Belső Biztonsági Szolgálat társadalmunk döntő többségével együtt abban érdekelt, hogy *egy demokratikus, pluralista, szocialista, de legfőképpen magyar modell valósuljon meg.*²³

Az ellenségkép további változására szeptember első felében, közvetlenül a háromoldalú tárgyalások addigi szakaszának lezárását összegző (1989. szeptember 18-i) megállapodás elfogadása előtt került sor. A Belügyminisztérium 1989. június 26-i miniszteri értekezletének²⁴ döntése értelmében a közigazgatási szakterületek és a BM Titkárság dolgozzon ki javaslatot szeptemberre azzal kapcsolatban, hogy az alternatív szervezetekhez, a különböző pártokhoz milyen legyen a Belügyminisztérium viszonya.²⁵ A miniszteri értekezlet számára készült Előterjesztés melléklete tartalmazta a legfontosabb ellenzéki szervezetek programjairól és adatairól készített, az 1989. júniusi állapotnak megfelelő összeállítást, de maga a dokumentum is röviden összegzi ezt.²⁶ (Az anyag bevezető megjegyzése szükségesnek tartja megemlíteni, hogy az „ellenzéki” kifejezést csupán azért használják, „mert e szervek maguk is ezt alkalmazzák”.)

---

²³ I. m.: 315. o.

²⁴ Ennek az értekezletnek alkalmával adott az állambiztonsági szolgálat vezetője, Pallagi Ferenc egy nagyobb, helyzetértékelő interjút: „1962-ben jutottunk odáig, hogy a szervezetet sikerült teljesen megtisztítani az ávos káderektől. [...] A döntő fordulat tavaly, a pártértekezlet után következett be. [...] Az állambiztonsági szolgálatnak mindinkább nemzetbiztonsági jellegűvé kell válni. 1988 novemberében a BM, így a szolgálat is, kikerült az MSZMP közvetlen irányítása alól. Ezzel az ideológiai alapon szervezett állambiztonsági munka feltételei megszűntek. [...] Külön jogszabály 1974-ig nem foglalkozott az állambiztonsági munkával. Az ekkor született törvényerejű rendelet végrehajtására kormányrendeletet, valamint belső utasítások egész sorát adták ki. Ezek nem nyilvánosan kihirdetett jogszabályok voltak. [...] Már jelenleg is megpróbálunk a többpártrendszer és a koalíciós viszonyok keretei között gondolkodni. Nézetek, eszmék ellen többet nem harcolunk. Fellépünk viszont az alkotmányos, törvényes rend megsértőivel szemben. [...] Vagyis nemcsak a neofasiszta csoportosulásokkal kell szembeszállnunk, nem lehetünk elnézőbbek az ultrabalos irányzatokkal szemben sem – ha nem tartják be az alkotmányos játékszabályokat. Az állambiztonságot érintő kodifikációs munkában meghatározó a jogállamiság követelménye. [...] A nemzetbiztonsági munka ellenőrzésében a parlamentnek és kijelölt bizottságának is szerepet kell kapnia. Az ún. titkos eszközök alkalmazását is jogszabályban kell rögzíteni, annál inkább, mivel ezeket a bizonyítékokat a bíróság nem fogadja el. A garanciális rendszerben, különösen az állampolgári jogokat korlátozó intézkedéseknél nélkülözhetetlen az igazságszolgáltatási ellenőrzés.” Nyilvános titkosszolgálatok? Magyar Nemzet, 1989. június 26.

²⁵ A Belügyminisztérium viszonya az ellenzéki pártokhoz és szervezetekhez. Előterjesztés miniszteri értekezletre. 1989. szeptember 7. (BM KI Államtitkári iratok 2-537/1989. i. sz.) Egy nappal korábban Túrós András és Pallagi Ferenc belügyminiszter-helyettesek az Előterjesztés szellemében – bár az arra történő utalás nélkül – adtak tájékoztatást az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtésével foglalkozó I/6-os bizottság 1989. szeptember 6-i ülésén a tárgyalásokon felmerült kérdésekről. A rendszerváltás forгатókönyve. 6. köt. 104. sz. dokumentum.

²⁶ Az 1989-es év korábbi átfogó pártregisztere – amely szintén a Belügyminisztérium információira támaszkodott – öt hónappal korábban készült: Tájékoztató a magyarországi alternatív politikai szervezetekről és mozgalmakról. MSZMP KB Társadalompolitikai Osztály, 1989. április.

Az Előterjesztés úgy vélte, hogy *az ellenzék körében nem található átfogó, egységes álláspont a Belügyminisztérium működésére vonatkozóan*. Ennek egyik legfőbb okát abban látta, hogy a minisztérium depolitizálásával kapcsolatban generális megoldást bemutató elképzelést csak a Szabad Demokraták Szövetsége publikált. Másoknak az SZDSZ-hez hasonló állásfoglalása nem alakult ki, csupán aktuális részkérdésekről nyilvánítottak véleményt, ezek egy része is csak egyéni véleményként, nem pedig a szervezetek állásfoglalásaként jelent meg. „Egyeztetett nézeteket a Nemzeti Kerekasztal szakértői bizottsági ülésein és más közös fórumon jelenítették meg. A nyilatkozatok nagy része a jelen helyzet bírálatával foglalkozik. Ebből lehet ugyan következtetni a szerintük helyes megoldás lehetséges útjára, azonban részletekbe menő, kidolgozott koncepcióval ritkán lehet találkozni.” Sorra vette az Előterjesztés az ellenzéki pártoknak a tanácsok központi irányításáról, a határőrségről, a minisztérium pártirányításáról szóló álláspontját, majd az állambiztonsági tevékenység vonatkozásában megállapította:

„Az Ellenzéki szervezetek az illegálisan (sic!) még mindig pártirányítás alatt álló minisztériumon belül²⁷ a mai napig is az állambiztonsági szolgálatban látják az MSZMP politikájának legközvetlenebb támaszát. Szerintük tételüket erősíti, hogy éppen *az állambiztonság volt az ellenzéki szervezetek és személyek adminisztratív üldözésének legfőbb végrehajtója*. A szolgálatot az 1956-ban csak formailag megszüntetett ÁVH-nak a belügybe integrálódott eszmei és jogutódjának tekintik. A tevékenység alatt többnyire nem a hírszerzést és a kémelhárítást, hanem a belső reakció-elhárítást értik. A hírszerzéssel és kémelhárítással kapcsolatban az az állásfoglalásuk, hogy a kettőt szoros szervezeti egységben, külön titkosszolgálatként ki kell vonni a minisztérium kötelékéből, és közvetlen minisztertanácsai vagy parlamenti bizottsági irányítás alá kell vonni. A javaslat elvi alapja, hogy a hírszerzés és a kémelhárítás nem lát el hatósági feladatokat, így a minisztériumba való beépítése idegen testként történt és hat. A belső reakció-elhárítás kérdésében az a véleményük, hogy azt teljes egészében meg kell szüntetni, *a belső ellenzék üldözésében részt vett személyeket pedig el kell távolítani a minisztériumból*. A szolgálatot mindezek

---

²⁷ Az MSZMP Központi Bizottsága 1988. december 15-i ülésén Németh Miklós miniszterelnök előterjesztése nyomán – A kormányzati munka korszerűsítése – határozatot hozott a fegyveres erők eddigi pártirányításának kormányfelügyelet alá helyezéséről. Ezzel szemben a káderhatásköri lista vonatkozásában csak az 1989. május 8-i határozat helyezte hatályon kívül az MSZMP KB-nak az 1989. július 13–14-én elfogadott hatásköri listáját. (Lásd: Az MDP és az MSZMP hatásköri listái. Társadalmi Szemle, 1992. 3. sz.) A Titkárság feltehetően úgy akart fogalmazni, hogy az ellenzéki szervezetek „szerint” az illegálisan még mindig pártirányítás alatt álló minisztériumon [...]. Az idézett Előterjesztés jelen fogalmazása szerint viszont még 1989 őszén is „illegálisan” pártirányítás alatt állt a Belügyminisztérium. Megerősítésére/cáfolatára nincs dokumentum.

ellenére szükségesnek tartják, megjegyezve azonban, hogy működését *magas szintű jogszabály* rendezze, és vele szemben *erős társadalmi kontroll* érvényesüljön.”

Az Előterjesztés a jövőre vonatkozó javaslatai körében első helyen említette: hiba lenne, ha elhinnék, hogy „van olyan módszer, amelynek segítségével az apparátus máról holnapra az egypártrendszer politikai védőbástyájából a törvények ‘szimpla’ végrehajtójává és pártoktól független szakmai irányítóvá válhat”. Nem tartotta sem szükségesnek, sem lehetségesnek, hogy az ellenzéki szervezetekhez fűződő viszonyt részletezze, hiszen „kialakulatlan programjaik mellett aktuálpolitikai magatartásuk, sőt az MSZMP-hez fűződő viszonyuk is gyakran változik”. A folytatható párbeszéd körében kiemelte a konstruktív együttműködést, amely „vitát, s ennek nyomán elhatároló vagy elutasító magatartást, illetve közös platformot és cselekvést is eredményezhet. [...] *Elfogadjuk, hogy politikai és társadalmi erőként minősítenek bennünket.* Ami abban helytálló, azt nem csak elismerjük, de érvényesítjük is. Ami azonban a programjaikban, felhívásaikban és kiáltványaikban nem reális és nincs összhangban a kötelező jogszabályokkal, azt határozottan visszautasítjuk”.

A Titkársági Előterjesztést véleményező belügyminisztériumi államtitkár²⁸ egyik kiegészítő megjegyzése arra irányította a figyelmet, hogy a Belügyminisztérium kiemelt – a fővárosi kezdeményezésű EKA-nál mindenképpen nagyobb – jelentőséget tulajdonított a vidéken történeteknek.²⁹ Az államtitkár ugyanis felhívta a figyelmet arra is, miszerint „fontos

---

²⁸ A Bálint Tibor (BM Titkárság vezetője) által véglegesített Előterjesztést Földesi Jenő belügyminisztériumi államtitkár véleményezte, aki a május 1-jei felsőszintű vezetői cserék idején került posztjára.

²⁹ A Napi Operatív Információs Jelentések közel fele (negyven) foglalkozott az Ellenzéki Kerekasztal vidéki szervezeteivel, miközben mindezekről az EKA alig akart tudomást venni. Kivétel az 1989. május 18-i ülésük, amelyen közleményt fogalmaztak meg a helyi szervezetek megalakulásának üdvözlésére. (Lásd: A rendszerváltás foratókönyve. 1. köt. 23/c. sz. dokumentum; továbbá: BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság (továbbiakban: BM Áb. Mh. Titkárság) NOIJ. Ny. sz.: 45-78/96. sz./1989. 96/1. 89.05.19.01.; TH III/III-96-96/1/1989.) Látni kell azonban azt is, hogy a BM szemében az „Ellenzéki Kerekasztal” országosan az alternatív mozgalmak gyűjtőfogalmává lett, függetlenül attól, hogy az ország különböző részein esetleg más elnevezéssel, illetve egészen eltérő pártstruktúrával jöttek létre. A legtöbb jelentés a győri, pécsi, soproni, kecskeméti és a szegedi ellenzéki kezdeményezésekről érkezett a BM III/III. Csoportfőnökségére. Egyik jellegzetes példája ezeknek az az április végi pécsi jelentés, amelyet telefonhallgatás, valamint titkos munkatársi jelentés alapján állítottak össze:

„F.hó 25-én Andrásfalvi Bertalan pécsi lakásán regionális jellegű MDF-megbeszélést tartottak, s ott Lezsák Sándor az országos elnökség nevében a következőkről tájékoztatta a megjelenteket:

- az MDF megkezdte az előkészületeket, hogy változatlan néven pártként bejegyeztesse magát;
- májusban minden megyében egyeztető tanácsokat kell alakítani a helyi szervezetek vezetőségéből; ha több különböző szervezet működik egy helységben, ellenzéki kerekasztalt kell kialakítani;
- az MSZMP által kezdeményezett politikai egyeztető tanácskozásokon az MDF-szervezetek ne vegyenek részt;
- az elnökség kalandorságnak minősíti a debreceni Magyar Demokrata Klub felhívását (május 1–15. Országos Demokrata Napok);
- az MDF magára vállalta Nagy Imre temetésének lebonyolítását, ehhez 3000 rendőrré van szükségük;

belpolitikai jelentőségű kérdés az is, hogy az egyes központi vélemények, reagálások milyen hatást eredményezhetnek az irányított, illetve felügyelt területi szerveknél, a végrehajtó szolgálatnál. Ennek velejárója az is, hogy a *területi szervek alternatív szervezetekkel való tárgyalásairól, együttműködési formáiról a BM illetékes vezetői is időszerű információkkal rendelkezzenek.*”

Amikor a Duna-gate-ügy kirobbanását követően a belügyminiszter igazoló jelentés megírására utasította Horváth József csoportfőnököt, a vezérőrnagy több dokumentumra is felhívta Horváth István figyelmét, amelyek azt hivatottak bizonyítani, hogy „huzamosabb ideje – 1988 második felétől – elméleti és felülvizsgálati munkát folytattunk annak érdekében, hogy *az egész szervezetet áthangoljuk a jogállamiság keretei közötti tevékenységre*”³⁰. A csoportfőnök nem hivatkozik rá, de **ezen a helyen kell megemlíteni a Miniszteri értekezlet által 1989. november 7-én tárgyalt – és a mellékletben közölt – „Javaslat az állam- és közbiztonsági törvény szabályozási elveire” dokumentumot.** Mintegy ennek illusztrálására ismertette 1989. november 21-én a Belső Biztonsági Szolgálat parancsnoki állománya és vezető beosztású dolgozói részvételével tartott „országos összevonáson” részletes helyzetelemzését³¹. A szöveg különösen azért figyelemre méltó, mivel pontosan egy hónappal a jogállami alkotmánymódosítás elfogadása után és éppen egy hónappal a szolgálat alkotmányértő tevékenységének lelepleződése között keletkezett.

– a közeljövőben hazánkba látogató LECH WALESZA feltehetően Boglárlellére is el fog menni (ott a háború alatt lengyel menekülttábor volt);

– hazánkban fel kell készülni egy válsághelyzet kirobbanására, amikor a politikai jogok felfüggesztésére is sor kerülhet; a helyi MDF nyilvántartásokat bizalmasan kell kezelni, nehogy egy adott helyzetben megtorlás alapjául szolgáljon.

CZ. J.-né I. ZS., az MDF nagykanizsai vezetőségi tagja másnap a pécsi találkozóról beszámolva említette ismerősének, hogy fel kell készülniük a szükségállapotra is, ezért az MDF okmányokat óvatosan kell kezelniük. Öt-hat napon belül az MSZMP pártcentrum részéről (Grósz-vonal) ‘pártrend-csinálás’ várható – mondta –, vagyis a Münnich-vonalat és a reformkommunista vonalat a centrum teljesen le akarja kapcsolni. Ebből szerinte arra lehet következtetni, hogy az MDF-et is támadás érheti.” BM Áb. Mh. Titkárság NOIJ. Ny. sz.: 45-78/82. sz./1989. 82/11. 89.04.28.11.; ÁBTL Somogy megye, Zala megye – 12-82/11/1989. A jelentések feldolgozásukat lásd: Révész Béla: Az Ellenzéki Kerekasztal és az állambiztonsági szervek. In: Alkotmányos forradalom. (Szerk.: Bozóki András) Új Mandátum Kiadó, Bp., 2000. 420-478. o.

³⁰ Horváth József: A tábormok vallomása. I. m.: 342-347. p.

³¹ BM KI Pgy. 186. d 11-13/1683/1989. A csoportfőnök a fentiekben közölt szövegen kívül az igazoló jelentéshez csatolta még az 1989. november 6-i parancsnoki értekezleten kiadott utasítását, amely a többpártrendszer viszonyai közötti együttműködésre történő átállást kívánta felgyorsítani, egyben elrendelte a korábbi törvények alapján elrendelt ellenőrzések anyagainak megsemmisítését (és amelyből a tanulmány elején mottóként citált mondat is származik), valamint az ez utóbbi módosítására 1989. decemberében kiadott utasítását. Ismerteti Horváth József i. m.

„BELÜGYMINISZTERIUM

SZIGORÚAN TITKOS!

(Selejtezésig!)

Tárgy: A főbb politikai erők fejlődésének folyamatai, a belügyi munka tapasztalatai

JELENTÉS

Az elmúlt egy hónapban a kelet-európai térség változásai és azok kezelése világpolitikai jelentőséget kaptak. Ezen belül a magyar fejlődés is csak a gyökeres európai átalakulásba szervesen beágyazottan létezhet. Ez a nagyobb összefüggés-rendszer robbanásszerűen alakul, alappillérei és ezek stabilitása csak a közeljövőben válhatnak egyértelműbbé. A főbb irányok azonban már ma is határozottan jelentkeznek. A közvetlen hatások közül az egyik legfontosabb az, hogy *a nemzetközi helyzet alakulása még nyomatékossabbá és egyértelműbbé tette azt, hogy Magyarországon a rendszerváltás lehetősége növekszik.*

A sarkalatos törvények megalkotása, az alkotmánymódosítás a politikai erőket a fenti fő irányba kényszerítik, egyben keretet, legalitást adnak a hatalmi harcnak, a leendő kormányzati rendszer kialakításának.

A jogrendszer előrelépése gyökeresen változtatja nemzetközi kapcsolatainkat, lehetőségeinket.

Ez még az emigrációra is igaz, hiszen már maga a fogalom is rohamosan értelmét veszti. Új típusú reakciók vannak kialakulóban, mint például a választási küzdelmekbe való közvetlen anyagi, vagy akár személyes bekapcsolódás. Amerikai magyar csoportok például egyre gyakrabban ajánlják fel ez irányú segítségüket az SZDSZ-nek. Nőtt a bizalom a választások ténylegesen szabad jellegében, ami végképp megszüntetné a politikai emigrációt. A későbbiekben a kormány összetétele és működése lenne a meghatározó, a adott esetben *az emigráció a politikai ellenzék részeként működhetne.*

Az alternatív pártok választási győzelminek előmozdítására, a működési feltételek további javítására hozták létre például az Agora Alapítványt. A négy amerikai szervezet által összeadott tízezer dolláros alaptőke felhasználásáról egy reprezentatív budapesti bizottság fog dönteni.

Szintén amerikai magyarok, két hét alatt ötvenezer dollárt adtak össze egy hasonló alap létrehozásához.

A Németországi Magyar Szervezetek Szövetsége „Nyomda Kft”-t kíván létrehozni a Jurta Színházban, ahova az egyik tagként komplett, csúcstechnológiájú nyomdát visz az „ellenzéki pártok” számára apportként.

Az erősebb pártok vonatkozásában a külföldi segítségnyújtás, együttműködés is egyre markánsabb oldala a kormányzóképeség kialakítására, erősítésére irányuló törekvés.

A különféle politikai pártok, szervezetek több új belpolitikai változáshoz igyekeztek alkalmazkodni.

Általános vélemény szerint az MSZP még gyors talpraállása esetén is egyértelműen nem uralkodó párt többé. *Érdemi kommunista párt hiányában az egész hagyományos értelemben vett baloldalt negligálja, választási veresége biztosra vehető.*

Az MSZMP típusú párt újjáéledését viszont azért tartják veszélyesnek az erősebb pártok, mert így viszonylag sok – 100-200 ezer – politikailag aktív ember „kikerülne a hatalmon lévő reformpolitikuskok ellenőrzése alól”.

Az MDF és az SZDSZ vezérkara egyaránt érdekelt abban, hogy a kormány az országgyűlési választásokig ne bukjon meg. Az MDF számára kiemelt fontosságú az országos és helyi kormányzati pozíciók további megszerzése, erősítése a hatalmi ágakba, szintekre való mind szervezettebb és stabilabb beépülés.

Az SZDSZ a „látványosra alakított”, folyamatos sikereket hozó ellenzéki alkupozíciót félti elsősorban.

Mindkét párt felfigyelt a kormányzati, államigazgatási, tanácsi, rendőrségi, stb. szerveknél tapasztalható szakember-elvándorlásra, s ezért egyre komolyabb erőfeszítéseket tesznek „befogadó-készségük”, vonzerejük növelésére.

A választási motívációjú propaganda támadások ellenére, a legtöbb erős párt más okokból is fél a kormány bukásától. Így például tartanak attól, hogy *totális kezd lenni a társadalmi, gazdasági részérdekek szervezett artikulációja*, sőt az ezek érvényesítéséért folytatott, zömében politikai tartalmú harc. Ez növeli a gazdasági, pénzügyi összeomlás, a teljes anarchia veszélyét. Az éles érdekharcokat csak kis részben lehet pártpolitikákba integrálni. A kormány elleni ösztüzet pedig csak fokozza a lakosság elkeseredése, a még a középrétegeket is elszegényítő életszínvonal és életnívó csökkenés, a választók apolitikussá, szkeptikusá válása, vagy éppen a társadalmi robbanás növekvő veszélye.

A helyzet ellentmondásait tükrözi az MDF Gazdasági Ellenkamara létrehozására irányuló kezdeményezése. Egyrészt a Kamara maga is egyre rosszabb viszonyban van a

kormányval, a konstruktivitás fenntartását célzó lojalitása viszont tömegérdekeket sért. Másrészt viszont egy ellenkamara eleve alkalmatlan érdemi súlyú menedzser tömeg integrálására, vagy akár megnyerésére.

A terv aktualizálása így alapvetően a választási érdekek alakulásától függ.

A pártok vezérkarai egyre többe foglalkoznak azzal, hogy a médeában (sic!) is kezdenek hatni a gazdasági, sőt a tőke érdekek. Választási szempontból feltétlenül *kedvezőnek tartják a tömegkommunikáció polgári elkötelezettségét*. Az igazi pozícióharc, az ellenőrzésben való részvétel azonban csak az erősebb pártok reális célja. Számukra is kétséges viszont, hogy a nyugati sajtó-konszernek offenzívájához, vagy akár a hazai leendő sajtó részvényes csoportok érdekeihez kellő hatékonysággal tudnak-e alkalmazkodni a jövőben.

Jelenleg azonban gyakorlatilag mindenre rányomja bélyegit a választási harc. Ennek kurrens aktualitása a köztársasági elnök választás kérdésköre. Az ismert események, álláspontok, akciók háttérben komoly motivációként húzódik meg az MDF nagyon erős pozíciója és magabiztossága, kizárólagosságra törekvése.

A koalíciós elképzelések, az egyre közismertebb spekulációk a helyi MDF szervezetekben sem arattak osztatlan tetszést.

Az adott körülmények függvényében mérgesedett el a többi párttal, szervezettel való együttműködés, s összességében többen álltak át más, radikálisabb szervezetekhez, mint ahányan csatlakoztak az adott MDF egységhez. A szervezet egésze viszont érdemben ezt nem sínylette meg.

Az SZDSZ látványos akció sorozata ellenére létszámában továbbra is kis párt maradt. Még tovább növekedett azonban vonzereje az alapvető hatékonysági gondokkal küzdő, koalíciós partnerségre kényszerülő pártok számára. Az MDF szűkkörű koalíciós szerződése (például a Recski Szövetséggel), a pártok egyre nyilvánvalóbb sarokba szorulása, így még inkább kritizálásra építkezése törvényszerűen hozta létre a kis-koalíciót.

Ráadásul erre az időszakra esett a 100 milliós támogatás elosztásának vitája, ami a különféle pártgyengeségeket köztudottá tette.³²

---

³² Az Ellenzéki Kerekasztal nyilatkozata:

Az Ellenzéki Kerekasztal november 8-i ülésén úgy határozott, hogy a volt MSZMP idei költségvetési részesezéséből a működő pártok támogatására elkülönített 100 milliós összeg felosztása kérdésében a következő javaslatot teszi:

A különféle országos értekezletek, kongresszusok az erők egységét, a gyengék széthúzását demonstrálták, illetve erősítették. Néhány érdemi előzmény azonban már előre jelezte a fentieket. Így például az országos méretű, jelentőségű akciók szervezése, irányítása, kihasználása a legerősebbek nevéhez fűződik. A vállalkozók szervezeteivel, a vidék problémáit képviselő, egyre aktívabb formációkkal, stb. folytatott egyeztető tárgyalások gyakorlatilag csak az MDF és az SZDSZ esetben eredményezték a rendszeres együttműködés kialakulását.

Az FKgP például merev, szűk körben népszerűsége számot tartó és idealisztikus álláspontot foglalt el a földtulajdon kérdésében. Ez nemcsak tévesztést jelent a számára, hanem a vele potenciálisan szimpatizáló szakemberek, cél-szervezetek eltávolodását is.

A gyengeségek a köztársasági elnök választás problematikája kapcsán is egyértelművé váltak, hiszen a kis, vagy potenciálisan gyenge pártoknak még a „hangja” is elveszett a nagyok mellett.

Ezzel szemben, a taktikai harc mellett, az MDF valódi, profi kampányt folytat saját jelöltje érdekében, az SZDSZ népszavazást erőszakolt ki.

Mind az MDF, mind az SZDSZ szervezett felderítő munkát folytat annak érdekében, hogy a jelöltek lejárataához adott esetben megfelelő információk álljanak rendelkezésükre.

Az alapvető szempont viszont az egymáshoz való viszonyukban – legalább is jelenleg – a nyílt harc.

Az ismert aspektusokon kívül, ennek egyik fontos területe az országgyűlési választásokra való készülődés, újabb és újabb jelöltek megnyerése, a konkrét és összehangolt kampányok előkészítése.

Az SZDSZ vezetése erősen bízik abban, hogy hosszabb távon jelenleg részben korlátozódott tekintélyük helyreáll, sőt rohamosan erősödni fog tavaszig, a következetes és

---

1. Igényjogosultnak az a politikai párt tekinthető, amelynek szervezete és működése megfelel az Országgyűlés által elfogadott párttörvényben támasztott követelményeknek.

2. Az igényjogosultság mértékét az egyes szervezetek 1989. november 1-én fennállott taglétszámának arányában kell megállapítani.

3. Azok a politikai pártok, amelyeknek tagnyilvántartása még nem teljesen rendezett, lehetőséget kapnak arra, hogy két-két vezetőségi tagjuk – közlésük helytálló voltáért büntetőjogi felelősségét írásban vállaló – olyan nyilatkozatával helyettesítsék ideiglenesen a pontos adatszolgáltatást, amely (legfeljebb 10-20 százalékos hibahatár leszögezésével) becsült adatot nyújt szervezetük taglétszámáról.

4. Valamennyi támogatásban részesülő pártnak mielőbb, de legkésőbb 1990. január 30-ig lehetővé kell tennie a bejelentett (általa pontosan meghatározott, illetve általa megbecsült) 1989. november 1-i taglétszám személyi adatokra is kiterjedő nyilvántartásának a Legfőbb Állami Számvevőszék részről történő ellenőrzését.” Magyar Nemzet, 1989. november 15.

„kérlelhetetlen” rendszerváltási stratégiájuk eredményeként. Parlamenti előretörésük dr.Balla Éva révén megkezdődött ugyan, de radikalizmusuk számos hátránnyal bír átmenetileg.

Roszik Gáborban például már nem is bíznak, „mivel az az MDF-hez közeledik, megbízhatatlanná vált”.

Hosszabb távon viszont arra törekednek, hogy a kis-koalíció pártjai által képviselt résztémákra és részpozíciókra erősen támaszkodjanak.

Most kezdik kimunkálni ennek gyakorlatát, mivel felismerték, hogy a szellemi, szakértői segítség mellett gyakorlati választási propaganda-akciókra is széles körben szükség van.

A lényeg nem csupán az offenzíván van, hiszen a FIDESZ például eddig is jól operált ezzel. Sokkal inkább konstruktív lépések végrehajtásáról van szó, Hasonló hatású akciókat tartanak szükségesnek végrehajtani, mint az MDF-piacok szervezése, működtetése, környezetvédelemben érdekelt településen MDF mérőállomás felállítása, stb.

A kisebb jelentőségű pártok számára értelemszerűen az SZDSZ, vagy más centrumú koalíciós együttműködés marad. Ebben a koordináta rendszerben egyelőre nem találják helyüket a „Jurta Színházban szerveződő pártok”, „Nemzetőr Szövetség”, mivel elsősorban szélsőséges megnyilvánulásaik, vulgarizmusuk miatt mindenki igyekszik elhatárolódni tőlük.

Más típusú problémával küzdenek a kereszténydemokrata színezetű pártok. A keresztény egyházak elsősorban saját belső megújulásukra, a kapcsolódó világi szervezetek korszerűsítésére törekednek, az állammal szemben pedig óvatos, de szívós feltétel javításra koncentrálnak.

Még a bulányisták is egyelőre úgy kívánnak alkalmazkodni a politikai, társadalmi, stb. változásokhoz, hogy tervbe vették, az egyházi vezetés erőszakos, nyílt támadását. Mindezek azonban még távol esnek a vallási alapokon való pártpolitizálás aktív támogatásától, s még az ilyen jellegű inspiráció sem jelent meg.

A Kereszténydemokrata Pártok tehát azért igyekeznek unióban tevékenykedni, hogy megcélozhassák a parlamentbe jutás elérését.

Az MSZDP kongresszusán a kitűzött egység megteremtése nem sikerült. A baloldali erők gyengülésével az SZDSZ-FIDESZ vonalhoz való közeledés figyelhető meg.

Az MSZMP újjászerveződésével kapcsolatos politikai tevékenység megélénkül, vegyes társadalmi fogadtatással.

Az MSZP társadalmi elismertsége javuló tendenciát mutat, azonban jelentős közigazgatási területeken tevékenysége alig érzékelhető.

A Belügyminisztérium állambiztonsági szervei folytatják az alkotmányos rend védelmének biztosítása érdekében végzett tevékenységüket. A munkájuk során keletkezett politikai jellegű információk alapján elemzéseket készítenek és terjesztenek fel.

Budapest, 1989. november 21.

Kapják: Szűrös Mátyás úr³³, Németh Miklós úr, Pozsgay Imre úr”

A rendőrség, illetve az állambiztonsági szolgálat kérdésének felsőszintű, politikai megítélése illetve az operatív munka végrehajtási szintje 1989 közepére egyre távolabb kerültek egymástól. A politikai tárgyalások szereplői – pozícióik eltérő voltából adódóan – más és más verziót alakítottak ki a hatalom koncentrációjának újrászabályozására. Abban nem volt nézetkülönbség, hogy minden államnak elemi szükséglete a főhatalom gyakorlása feltételeinek biztosítása, így *az állambiztonsági szervek létjogosultságát komolyan senki sem kérdőjelezte meg*. Lényeges eltérés mutatkozott azonban annak a megítélésében, hol kell mindennek elhelyezkednie az állam szervezeti rendszerében, és ami ennél is fontosabb, milyen irányítási-ellenőrzési szisztémával akadályozható meg az állambiztonsági szervezet túlzottan önálló mozgása, másfelől milyen módon lehet kizárni bármilyen pártszándékot, amely ennek monopolizálására törekszik. Szavakban minden javaslat a „jogállamiság” eszményére hivatkozott, ennek azonos fogalmi keretek közötti értelmezésére azonban az átalakulás időszakában nem került sor. Pedig *teljesen ellentétes tartalmat nyer a politikai rendőrség kialakítandó szervezeti rendszere és funkcióköre, ha a „szocialista jogállamhoz”, vagy a jelző nélküli jogállamisághoz kapcsolódik*.

A Szabad Demokraták Szövetsége 1989 elején – még az Ellenzéki Kerekasztal megalakulása előtt – markáns álláspontot dolgozott ki a Belügyminisztériumról, a rendőrségről és ezek jogállambeli helyéről.³⁴ A dokumentum bevezetőjében leszögezte: „a rendőrség működésének, áttekinthetősége, a rendőri szervek felelősségre vonhatása nélkülözhetetlen garanciája az emberi jogok érvényesülésének”, majd így folytatják: „A belügyminisztérium és a rendőrség tevékenységét egyre inkább jogszabályok irányítják – ugyanakkor – a politikai vezetés lehetővé teszi, hogy (...) megkerüljék a jogszabályokat,

---

³³ A köztársaság kikiáltását követően váltotta fel belügyi érintkezésben is az „elvtárs” helyett az „úr” megszólítást.

³⁴ Lásd: Szabad Demokraták. Az SZDSZ tájékoztatója. 1989. 3.

illetve a szabályokat igazítsák a maguk szükségleteihez. (...) *A politikai vezetés gyengülésével a rendőrség merészebben lép fel szuverén erőként.* Egyre szabadabb állampolgárok, egyre inkább elszabadult rendőrség. (...) Különleges hatalmát a rendőrség ma gyakran egy egyre inkább tekintélyuralmi társadalom szellemében – ismét osztályalapon – társadalmunk ’proletárjaival’: a szegényekkel, gyengékkel, kisebbségekkel szemben használják fel. (...) A rendőrség szervezetében egyetlen pártnak se legyen különleges hatásköre.”

Amikor a Belügyi Szemle szerkesztősége az SZDSZ álláspontjának részletesebb kifejtésére kérte Kőszeg Ferencet, az ügyvivő a szolgálatok vonatkozásában elmondta: „Az állambiztonsági szervezet tevékenységének áttekinthetőbbé kell válnia, hogy csökkenjen annak a veszélye: *rendfenntartó alakulatként az állambiztonság mozgatja az egész rendőrséget.* (...) az állambiztonságnak olyan nyomozó hatóságnak kell lennie, amely rákényszerül, hogy különösen kényesen ügyeljen az emberi jogok érvényesülésére, annak helyes megítélésére, hogy mi az, ami a politikai szabadságjogok körébe tartozik, és mi tekinthető államellenes bűncselekménynek. (...) Ami a kérdés intézményi részét illeti: *az állambiztonsági szolgálatszerkezeti elválasztása a rendőrségtől, a pártalapszervezetek megszüntetése a fegyveres testületeknél* – ezeket tartom a legsürgősebb tennivalóknak.³⁵

A Szabad Demokraták Szövetsége két fordulóban, 1989. március 13-án, illetve április 6-án tartotta meg az első közgyűlését. A Corvin moziban elfogadták a Rendszerváltás programja című, később „kék könyvként” ismertté vált szabaddemokrata programot. A dokumentum külön fejezetet szentelt az erőszakos szervezetek depolitizálása kérdéseinek. Az MSZMP tárgyalási, megegyezési készségét mérlegelve a program megállapítja: ezt csak akkor lehet őszintének, hitelesnek tekinteni, ha a fegyveres testületek jelenlegi státusza lényegesen megváltozik. A hatalom erőszakos szervezeti potenciálját olyan mértékűre kell csökkenteni és felügyeletét úgy kell biztosítani, hogy ne legyen számára lehetséges az egész társadalom „rendkívüli állapot-szerű elnyomása”.

Ennek előfeltétele, hogy *az állambiztonsági szervezet elkülönüljön a bűnüldöző és közbiztonsági feladatot ellátó rendőrségtől.* Az elkülönült állambiztonsági szervezet pusztán nyomozó hatósággá válna, amely önálló karhatalommal nem rendelkezik, letartóztatási joga nincs. Ez még azt is biztosítaná a társadalom számára, hogy *az állambiztonsági szervezet létszáma, működési köre belátható, vezetői pedig ismertek legyenek.* A fegyveres erők

---

³⁵ Konzultáció a Belügyminisztériumban a rendőrség megítéléséről. Belügyi Szemle, 1989. 8.

kívánatos politikai semlegessége viszont lehetetlenné teszi, hogy a Munkásőrség, mint politikai alapon szerveződött paramilitáris alakulat fennmaradjon.³⁶

Az hatalomnak és az ellenzéknek az intézményi szabályozás kérdésében szembenálló nézetei nem az egyetlen ellentmondását jelezték e kérdésnek. Az egyébként is túlszabályozott állambiztonsági szervezet ideológiai túlterheltsége miatt ugyanis nem egyszerűen végrehajtó szervként működött, hanem önmagában véve is – bár korszakonként eltérő intenzitással – részévé vált a proletárdiktatúra politikai rendszerének. Ettől az eszmeiségtől és szereptől – vélhették egyes vezetők és beosztottak – az eddig ellenséges/ellenzéki minősítésű kategóriák a pártvezetésnek velük áruló módon összejátszó néhány figurájával közösen igyekeznek megfosztani. Így egymástól gyakran független, ellenmondásos, időnként ellentétes mozgásba kezdtek a politikai szféra különböző törekvései, koncepciói, valamint a szervezeti, parancsnoki szintek végrehajtó-megvalósító tevékenységi formái (mely utóbbi szintek között és ezeken belül is jelentős véleménykülönbségek alakultak ki). Pedig a rendezett átalakuláshoz – fogalmazta meg a tranzitológiai irodalom – mindenekelőtt nyugodt társadalmi légkör lett volna szükséges. „Ha a társadalom pluralizálódása során a ‘biztonságot’ a különböző csoportok a különböző területeken különbözőképpen érzékelik és értékelik, akkor a rendőrségnek a váltakozó kritikával szemben nemcsak ‘belső lelki nyugalommal’ kellene felvérteznie magát. Ugyanúgy kötelességének kellene érezze, hogy prioritásait és szakmai illetékességéből eredő intézkedéseit úgy indokolja meg, hogy a döntési kritériumok utánajárhatóak és politikailag lehetőleg messzemenően konszenzusképesek legyenek”.³⁷

A hazai pluralizálódás folyamatában pedig éppen a fenti két pillére hiányzott igazán a rendőrségnek mint intézménynek és mint állománynak: a „belső lelki nyugalom” és a konszenzusképesség. Fokozottan igaz ez az olyan átpolitizált rendőrség esetében, amelynek testülete egészében a pártállami ideológia jegyében szocializálódott és a rendszerváltás során egyszerre került politikai, erkölcsi, szakmai és nem utolsó sorban legitimációs válságba.³⁸ 1989-ben a hirtelen sokszereplőssé vált hatalmi játszmában az egyébként is túlpolitizált rendőrség speciálisan hatalmi jellegű részlege, az állambiztonság került – érthetően – súlyos

---

³⁶ A vonatkozó fejezetet Kőszeg Ferenc, Magyar Bálint, Pető Iván, Szabó Miklós és Tölgyessy Péter állította össze. In: A rendszerváltás programja. Elfogadta a Szabad Demokraták Szövetségének közgyűlése 1989. március 19., április 16. SZDSZ, Bp., 1989. 73-74. o.

³⁷ Murck, Manfred: Rendőrség, állampolgárok és politika a pluralista demokráciában. Rendészeti tanulmányok, 1994. 4. sz. 16. o.

³⁸ Lásd: Finszter Géza: A rendszerváltás és a rendőrség. In: Rendőrség és társadalom. A rendszerváltás magyar rendőrsége. Budapest: Hanns Seidel Alapítvány, 1993. 10–27. o.

krízisbe. egy korábban nem ismert problémakör merült fel, és kívánt sürgős megoldást – *a rendszerváltás lélektani hatásai* a Belügyminisztérium állománya körében. Ezeket a pszichés hatásokat érzékelhette Pallagi Ferenc is, amikor a Duna-gate-tel kapcsolatos vizsgálatok kezdetén – „*a bekövetkezett események miatti teljes elbizonytalanodásra tekintettel*” – a személyi állomány alábbi tájékoztatására adott utasítást az állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság vezetőjének:

„– a munkavégzés során megfontoltan, higgadtan, a törvényesség követelményeinek szigorú betartásával tevékenykedjenek, *kerüljék el a szélsőséges helyzetek kialakulását*. Közljék [a szervek vezetői]: aki a bizonytalanságból eredő idegi megterhelést nem bírja, vagy távozni kíván a szolgálattól, annak távozását engedélyezni kell. A szakszervezetet mint érdekvédelmi szervezetet az állomány szociális biztonsága érdekében fel kell kérni.

– ha az állambiztonsági szolgálat apparátusa ellen tüntetést, vagy bármiféle megmozdulást szerveznek, a szélsőséges helyzetek elkerülése érdekében *az állományt szabadságot kell. A parancsnokok akadályozzák meg a pánikhelyzet kialakulását.*

– meg kell nyugtatni az állományt, hogy a főügyészégi vizsgálat, amennyiben a politikai felelősséget megállapítja, azt a vezetés vállalja és *nem hárítja az állományra.*³⁹

Az operatív állománynak szembesülnie kellett azzal az új kihívással, hogy döntenie kellett: *hol húzódnak a jogállamban a politikailag jóváhagyható magatartások toleranciahatárai*. Ilyen probléma a tekintélyelvű társadalmi berendezkedés természetéből adódóan a korábbi belügyi magatartás zárt szabályrendjében fel sem merülhetett. A rendszerváltás során az egész társadalom súlyos egyéni és tömeglélektani megrázkódásokon ment keresztül. A valódi, személyes drámákkal viszont főleg azok küszködnek, akiket nem igazolt a történelem, akik a zsákutcának bizonyult történelmi kísérlet tudatos vállalói és hívei voltak. Nem kevesen kerültek ki az ilyenek az operatív állomány köréből, akiket szocializációjuk, egész életútjuk, kollektív tudatuk, ideológiai, politikai sőt, morális elkötelezettségük a párt, a proletárdiktatúra védelmére predesztinált.⁴⁰ A dilemmából két úton volt lehetséges kitörni: az egyik a racionális döntésen és választáson alapuló kritikai önrevízió. A másik a teljességgel érzelmi-alapú, önigazoló hűség jegyében történhet, amely

---

³⁹ Körlevél valamennyi állambiztonsági szerv számára. dr. Sillai Árpád r. ezds., titkárság-vezető, Bp., 1990. 01. 08. 45-9/9-a/90. NbH Központi Irattár. Idézi: Galambos Lajos: *Értekezés*, 65. o.

⁴⁰ A rendszerváltás évében egy régi belügyi dolgozó még az „ideológiai-tudati zavarokra” hívta fel a figyelmet, amely helyzet leküzdéséhez a lenini gondolatok tényleges figyelembevételét és gyakorlati hasznosítását javasolta. „Ezmei és politikai módszerekkel törekednünk kell a marxizmus hegemoniájának helyreállítására.” Baranyó György: *A marxizmus védelmezéséről*. Belügyi Szemle, 1988. 10. 67. p.

viszont az életút további folytatása szempontjából zsákutcát jelent.⁴¹ A viharos változások közepette a belügyi állomány jelentős hányada vált bizonytalanra. Kérdéssé vált – ideológiai beállítódásuk és politikai elkötelezettségük irányától és intenzitásától függő mértékben –, hogy milyen újszerű gondolkodást és cselekvésformákat tesz szükségessé számukra a társadalom életében bekövetkezett totális fordulat. Nem véletlen, hogy a kilencvenes évek elején gyakoribbá váltak a belügyi állomány soraiban a *lelki és pszichoszomatikus betegségek*, növekedett a lelki okokra visszavezethető alkoholizálás és a kóros szokásokban megnyilvánuló életvitel is széles körben vált jellemzővé.⁴²

Ugyanakkor a válság feldolgozására megfogalmazott elképzelések sorában az ellenzéknek – de olykor a politikai vezetésnek is – fel-felrémlt az *erőszakos rendteremtés* víziója.⁴³ Az Ellenzéki Kerekasztal javaslatára nem véletlenül került be a Nemzeti Kerekasztal önálló munkabizottságban megtárgyalandó témakörei közé az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtésének kérdése.⁴⁴

A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások során többnyire sikerült a diskurzust a racionális párbeszéd keretei között tartva a jogállamiság értékeinek megfelelő kompromisszumos alapelveket kidolgozni – bár ez az állambiztonsági szervek alkotmányos helyzetének rendezésére csak részben igaz.

A rendőrség/állambiztonság kérdéseit illetően az MSZMP koncepciója szinte mindvégig az volt, hogy az állam biztonságának védelmét továbbra is a rendőrség lássa el. Az ellenzék viszont úgy vélte, erre külön intézményt kell létrehozni a Minisztertanácsnak alárendelve. Ebben a kérdésben a felek – az alkotmánymódosítással foglalkozó I/1-es bizottsági üléseket követően – az 1989. szeptember 11-i középszintű politikai egyeztető bizottsági ülésen sem tudtak megállapodni. Tölgyessy Péter ekkor kifejtette: Az ellenzéknek az a határozott véleménye, hogy a normál rendőrségi feladatoktól el kell különíteni a politikai jellegű cselekmények rendészeti jellegű kivizsgálását.

---

⁴¹ Pataki Ferenc: Társadalomlélektani tényezők a magyar rendszerváltásban. In: u. ö. Rendszerváltás után: társadalomlélektani terepszemle. Scientia Humana, MTA PI, Bp., 1993. 46-47. p.

⁴² Balázs István: A rendszerváltás lélektani hatásairól. Rendészeti Szemle, 1991. 7. 61-62. p.

⁴³ Erről Kacziba Antal, az ORFK korábbi bűnügyi főigazgatója így emlékezett vissza egy interjújában: „Nem tagadom, hogy erős kapcsolat állt fenn az MSZMP egy bizonyos szárnya, a rendőrség, az elhárítás és a Munkásőrség között. De abszolút kisebbségben voltak.” Elhajtottak és túlélők. Bossányi Katalin interjúja Kacziba Antallal. Mozgó Világ, 1999. 11. sz. 86. o.

⁴⁴ Lásd: A Nemzeti Kerekasztal résztvevőinek megállapodása a tárgyalások témaköreiről és munkarendjéről. 1989. június 21. In: A rendszerváltás foratókönyve. I. m.: 2. köt. 138–139. o.

Indoklásképpen a következőkre hivatkozott:

„Először is ez egy nemzetközileg szokásos gyakorlat. Az országok túlnyomó többségében a normál rendőrségi munkától nagyon határozottan elkülönül az úgynevezett államvédelmi munka. Ennek az oka az, hogy itt a politikával határos területről van szó, mely rendkívül szorosan csatlakozik a politikai pártok, parlament működéséhez, és ezért ez különleges garanciákat követel. Meg kell mondani, hogy ezt a kifejezést sem használják ma már, hogy államvédelem, állambiztonság, nagyon sok országban rossz emlékű jelentéstartalmai vannak. Például Németországra hadd utaljak, ahol az ottani államvédelmi szerv elnevezését is megváltoztatták, és az egész irányítási módszerét is megváltoztatták, hiszen a rossz emlékű Gestapo nagyon rossz emléket hagyott maga után. Mi a javaslatunk? Német módra *legyen egy alkotmányvédelmi hivatal, amely a miniszterelnöknek a felügyelete alatt van, de amely felett az Alkotmánybíróság – amennyiben ennek a felállításában megegyezünk – egy alkotmányossági felügyeletet végez, továbbá a parlament illetékes bizottsága is ezen hivatal felett egy kontrollt gyakorol.* Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy az állam ilyen irányú tevékenysége felett minél határozottabb és minél több szerv által végzett kontroll legyen, hiszen az intézményes garanciák adhatnak csak valóságos garanciát az állambiztonsági szerveknek a visszaélésével szemben. Ezért az alkotmány vonatkozó szakaszait és mondatait szeretnénk úgy megfogalmazni, hogy ott mint a rendőrség feladata ne szerepeljen a politikai rendőrségi feladat.”⁴⁵

A középszintű politikai egyeztető bizottság szeptember 15-i ülésén Somogyvári István tolmácsolta az MSZMP véleményét:

„Álláspontunk szerint az állambiztonság vagy alkotmányvédelem elnevezés változhat, egy olyan intézmény, amelynek a továbbfejlesztése mindenképpen napirenden van. Az MSZMP-nek ebben az álláspontja az, hogy a közeljövőben valószínűleg erre sor fog kerülni, de addig, amíg a munkálatok megfelelően el nem kezdődnek, amíg a körvonalai ki nem alakulnak annak, hogy pontosan milyen hatáskörrel, milyen szervezeti rendszerben működjön ez a szervezet, *véleményünk szerint az alkotmány szintjén nem lehet olyan módosítást végrehajtani, ami meghatározná a további jogalkotói és szervezési munkát.* Ezért mi elvileg nem zárkózunk el ennek az intézménynek az átalakítása elől, de az alkotmánybeli szabályozás kérdésében azt javaslom, hogy fogadja el mindkét tárgyaló fél a

---

⁴⁵ Lásd: A rendszerváltás forгатókönyve. 4. köt. 323. o.

javaslatunkat, és ne kössük meg a további jogalkotó munkában a jelenlegi vagy a következő parlament kezét.”⁴⁶

Viszontválaszában Tölgyessy Péter reagált az MSZMP által felvetettekre:

„Az Ellenzéki Kerekasztal nagyon jól tudja, hogy az alkotmány szintjén ezt a kérdést egyszer s mindenkorra, végérvényesen eldönteni nem lehet. A mi javaslatunk arra vonatkozott, hogy az alkotmány szövege afelé vigye el a jogalkotót, illetve a rendőrség ügyében döntő szerveket, hogy *a rendőrség intézményéből az államvédelmi rendőrség kikerüljön*. Ennek többféle megoldása lehetséges. Elképzelhető olyan megoldás is, hogy a belügyminiszter felügyelete alatt marad továbbra is az államvédelmi rendőrség. Az volna a kérésünk az MSZMP felé, fontolja meg még egyszer, hogy egy olyan típusú alkotmányszöveg vonatkozzék a rendőrség szabályozására, amely ebbe az irányba vinné a további fejlődést.”

Végül az ellenzék azt javasolta: az alkotmánymódosítás olyanformán történjen, hogy később lehetőség legyen az államvédelmi szolgálatnak a kivonására a rendőrség intézményéből. A konszenzusos szöveg a következő lett: „A rendőrség alapvető feladata a közbiztonság, valamint a belső rend védelme. *A rendőrséggel és az állam biztonságával összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg*”.⁴⁷

Természetesen nem egyszerűen a nyilvánosan zajló, és egyre hevesebb viták okozták az államvédelmi szervek elbizonytalanodásához. A korábban a legtitkosabb körülmények között működő rendszer körül megsokasodtak a találgatások, és a sajtó is alkalmat talált ebben a helyzetben a kiszélesedő nyilvánosság piacának kiszolgálására. A közvélemény előtt az egyébként valóban politikailag irányított, de egyébként rendvédő rendőrség összképe könnyen összemosódott az „igazi” politikai rendőrség képével. Ez a rendőrség belső viszonyaira úgy hatott vissza, hogy „értelmetlen rivalizálást alakított ki a rendőrség és az elhárítás meghatározott egységei között. [...] Ez [...] a meglehetősen összezavarodott, erkölcsileg szétzilált állományt még inkább elbizonytalanította, s mivel *érezték a velük szembeni, akkor már nyilvánosan is megfogalmazott köznapi és politikai ellenérzést, tömegesen léptek ki a testületből*”.⁴⁸

---

⁴⁶ I. m.: 425. o

⁴⁷ I. m.: 426. p. – Az itt elfogadott szövegváltozat érdemi változtatás nélkül épült be az Országgyűlés által 1989. október 18-án módosított alkotmányba. Lásd: 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról. 40/A. § (2) bekezdés.

⁴⁸ Lásd: Elhajtottak és túlélők. I. m. 87. o.

Az ellenzék gyanakvását és tartózkodó álláspontját mindvégig meghatározta a szemben ülő tárgyaló felek szemlátomást ambivalens szerepe. Az, hogy a vitahelyzetben elfoglalt mellérendelt és egyenjogú pozícióját bármikor felcserélhette a hatalom monopóliumával rendelkező hatalomgyakorlóéval. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy nehezen – *csak az 1989. augusztus 29-én tartott ülésen – sikerült megegyezésre jutni a törvény vagy hatósági rendelkezés elleni izgatás tényállásával kapcsolatban.* A törvény akkor hatályos megfogalmazása ugyanis nem zárta ki egy olyan értelmezés lehetőségét, amely alapján bármely jogszabályt vagy hatósági rendelkezést nyilvánosan és erőteljes szavakkal bíráló személyt el lehetett ítélni.⁴⁹ Végül itt is sikerült egy olyan szövegben megállapodni, amely kizárta a mégoly erős bírálat büntethetőségének lehetőségét is.⁵⁰

Egy tíz évvel későbbi visszaemlékezés szerint „volt abban valami pikáns, hogy miközben egy asztalhoz ültek velünk, lehallgatták a telefonunkat és helység-ellenőrzés útján szereztek információkat a megbeszéléseinkről, majd másnap ott volt előttük a beszámoló az ellenzéki találkozóról”.⁵¹ Mindehhez természetesen az állambiztonsági szerveknek szükségük volt arra a fikcióra, amely a hagyományos ideológiát kiszolgálva mellékesnek és mintegy átmenetinek tekintette a politikai élet felszínén zajló „jelentéktelen” változásokat.

Az ellenzék igen korán, az egyeztető tárgyalások megindulását jóval megelőzve felhívta a figyelmet arra, hogy a demokratikus átmenet békés jellegének biztosítására megfelelő politikai feltételrendszert kell kialakítani. 1989. április 19-én, az érdemi tárgyalások mielőbbi megkezdését sürgető nyilatkozattal igyekezett az MSZMP-t tartózkodó magatartásából kimozdítani⁵². A késlekedést azért is tartotta az ellenzék aggályosnak, mivel „a katasztrófával fenyegető válság” és a „kormány nyilvánvaló tehetetlensége” mellett egyre

---

⁴⁹ Az izgatás alapesete a következő volt:

„148. § (1) Aki mások előtt azért, hogy

a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség,

b) a Magyar Köztársaság alkotmányos rendje,

c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata,

d) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlöletet szítson, ennek felkeltésére alkalmas cselekményt követ el, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

⁵⁰ A megváltoztatott szövegrész a következőképpen szólt: “Aki nagy nyilvánosság előtt, a köznyugalom megzavarására alkalmas módon törvény vagy más jogszabály, avagy a hatóság rendelkezése ellen általános engedetlenségre uszít, büntetett követ el.” Lásd az 1989. október 15-e után hatályos Btk. 268. §-át.

⁵¹ Kónya Imre, a Független Jogász Fórum megszervezőjének interjúja, riporter Bocskay Zsolt. Népszava, 2000. február 22.

⁵² Az Ellenzéki Kerekasztal javaslatai az MSZMP Központi Bizottságához a tárgyalásokról 1989. április 19. Lásd: Az MSZMP KB 1989. évi jegyzőkönyvei. 1. köt. 914-915. p. – Egykorú közlése: Magyar Nemzet, 1989. április 20.

inkább növekszik az „erőszakos visszarendeződés veszélye”. A kölcsönös bizalom megerősítésére javasolta a dokumentum, hogy mind az MSZMP KB, mind pedig az ellenzék tegyen hivatalos nyilatkozatot az alkotmányosság követelményeinek feltétlen betartásáról. Emellett az MSZMP-től elvárták azt is, hogy ismerje el az Ellenzéki Kerekasztal résztvevőit törvényes alapon álló egyenrangú tárgyalófélnak, és nyilvánítsa ki: *semmilyen indokkal nem függeszti fel a politikai jogok gyakorlását.*

Ezt a kérdést a meginduló középszintű politikai tárgyalások önálló napirendi pontjával javasolta az ellenzék. A tárgyalás jegyzőkönyve szerint számos megfogalmazás született ennek a témakörnek a meghatározására⁵³. Ilyenek voltak például: „a demokratikus átmenet megakadályozásának tilalma”; „biztosítékok a politikai erőszak alkalmazása ellen”; „erőszak politikai célokra használatának tilalma”; „a politikai viták erőszakos megoldása elleni garanciák”; „mindenfajta erőszak kiiktatása a hatalmi viszonyok rendezéséből”; „az ellenforradalom elleni garanciák”; „a politikai tevékenység erőszakmentességének biztosítékai”; „mindenfajta erőszak kiiktatása a hatalmi viszonyok rendezéséből”. Végül – Sólyom László javaslata nyomán – „a politikai problémák erőszakos megoldását kizáró garanciák megalkotása” kifejezés került be a nyilatkozatba. Két hónappal később, amikor megállapodás született a politikai egyeztető tárgyalások témaköreivel és munkarendjével kapcsolatban, gyakorlatilag ugyanezt az elnevezést kapta az I/6. számú munkabizottság.⁵⁴

A megállapodás az egyes témakörökön belüli további alkérdések meghatározását a munkabizottságok önálló feladatává tette. Az ellenzék kész javaslat-csomaggal érkezett az I/6-os munkabizottság 1989. június 30-i alakuló ülésére⁵⁵. Mindenekelőtt a tárgyalások

---

⁵³ Lásd: A rendszerváltás foratókönyve. I. köt. 126-127. o.

⁵⁴ A megállapodás „Az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtése” elnevezéssel jelölte az I/6-os témakört illetve az ennek megvitatására létrehozott szakértői bizottságot. Lásd: A Nemzeti Kerekasztal részvevőinek megállapodása a tárgyalások témaköreiről és munkarendjéről. 1989. június 21. Népszabadság, 1989. június 22.

⁵⁵ Az ellenzék tételesen ismertette azokat a leglényegesebb pontokat, amelyeknek megtárgyalását szükségesnek tartották:

„1.) A politikai egyeztető tárgyalások bármely szintjén részt vevő bizottsági tagok személyes szabadságát védeni kell. Ebben csak az egyeztető fórum plenáris ülésének hozzájárulásával legyenek korlátozhatók; kivéve a súlyos bűncselekményen való tettenérés esetét.

2.) Javasoljuk a munkásörtség megszüntetését.

3.) Javasoljuk az állambiztonsági szolgálat elválasztását a közbiztonsági, bűnüldöző és igazgatásrendészeti feladatot ellátó rendőri szervezettől és az állambiztonsági szolgálatnak közvetlenül a Minisztertanács alá rendelését.

4.) A fegyveres erők belföldi bevetetőségének újra történő szabályozását javasoljuk. Belföldön kizárólag a rendőrség legyen bevethető. Fegyvertelen személyek tömegtüntetései esetén – ideértve a betiltott büntetéseket is – ne használhasson a karhatalom emberi élet kioltására szolgáló eszközt.

zavartalansága érdekében felvetették, hogy az annak bármely szintjén részt vevő bizottsági tagok személyes szabadságát védeni kell. Javasolták továbbá a megtárgyalandó kérdések körébe felvenni a munkásőrség megszüntetését; *az állambiztonsági szolgálat elváltatását a közbiztonsági, bűnüldöző és igazgatásrendészeti feladatot ellátó rendőri szervezettől; az állambiztonsági szolgálatnak közvetlenül a Minisztertanács alá rendelését; a fegyveres erők belföldi bevetetőségének újraszabályozását; a fegyveres erők pártirányításának megszüntetését; a társadalmi béke megbontására irányuló kísérlet esetére válságbizottság létrehozását; a szükségállapot belpolitikai okból történő kihirdetésének tilalmát; az idegen csapatok belföldi beavatkozásának és idegen csapatok segítségül hívásának törvényi tilalmát; a személyi szabadságot korlátozó intézkedések megszüntetését, illetve felülvizsgálatát.* Később az ellenzék javaslatainak köre kiegészült az önvédelmi fegyverek visszavonására, valamint az állampolgári jogok szószólója intézményének létrehozására irányuló kezdeményezéssel. Az alapvető cél mindenképpen olyan jogszabályváltozások vagy új jogszabályok kidolgozása volt, amelyek „a lehető legrövidebb időn belül meggátolják a politikai hatalmat abban, hogy a ma még rendelkezésre álló erőszakos szervek bevetésével megfordíthassa a demokratizálódási folyamatot, s meggátolhassa a szabad választásokat”.⁵⁶

Az MSZMP javaslatai eleinte a fogalmi pontosításokra szorítkoztak. Elsősorban a „politikai átmenet”, illetve az „erőszakos megoldások” értelmezését látták szükségesnek. Az előbbire vonatkozóan itt kialakított konszenzus szerint ez 1989. június 10-től, a megállapodás megkötésétől a választásokat követően megalakuló új kormány programjának parlamenti

---

5.) A fegyveres erők pártirányításának tényleges megszüntetése. Az ebből következő szervezeti és személyi döntések meghozatala. Az MSZMP KB szervezetében működő honvédelmi, jogi, igazgatási és külügyi bizottság megszüntetését. Ne működhessenek politikai pártok a fegyveres erőknél.

6.) A társadalmi béke megbontására irányuló kísérlet esetén válságbizottságot kell létrehozni a jelenlegi politikai tárgyalófelek arányos részvételével. A bizottságot haladéktalanul létre kell hozni, ha erre utaló körülményeket észlelnek, és a bizottság munkájának nyilvánosságot kell adni. A bizottság jogosult tényfeltáró vizsgálat elvégzésére, a vizsgálat eredményeinek nyilvánosságra hozatalára és a megfelelő alkotmányos fórumnak ajánlás megtételére.

7.) Szükségállapotot csak természeti csapás esetén lehessen kihirdetni, belpolitikai okból nem. Az Elnöki Tanács ilyen hatáskörének megszüntetésével szükségállapotot, vagy annak megfelelő más rendkívüli állapotot csak az Országgyűlés rendelhessen el. A politikai jogok gyakorlását a szükségállapot nem korlátozhatja.

8.) Javasoljuk az idegen csapatok belföldi beavatkozásának és idegen csapatok segítségül hívásának törvényi tilalmát akkor, ha Magyarország nincsen más állammal, illetve haderővel hadiállapotban.

9.) Példálózva: A rendőri felügyelet, kitiltás és egyéb személyi szabadságot korlátozó intézkedések megszüntetése, illetve felülvizsgálata”

Lásd: A rendszerváltás foratókönyve. I. m.: 7. köt. 555-556. o.

⁵⁶ 1989.június 30-án a bizottság ellenzéki tagjai megbeszélést tartottak, amelyről Emlékeztető készült. Lásd: A rendszerváltás foratókönyve. I. m. 6. köt. 562. o.

elfogadásáig tart⁵⁷. (Később a középszintű politikai egyeztető tárgyalásokon ez a záró esemény az új parlament megalakulására módosult.⁵⁸) Hangsúlyozták azt is, hogy az erőszakos fellépésről nem csak a hatalom képviselőjében tárgyaló MSZMP mond le, hanem a másik két oldal képviselői, illetve az általuk képviselt szervezetek is.

Az MSZMP a tárgyaló személyek mentelmi jogával egyetértett, de hozzáfűzte azon kiegészítést is, hogy *a büntetőjogi felelősségre vonás tilalma a politikai egyeztető tárgyalásokon tanúsított magatartásáért az átmeneti időszak után is illesse meg valamennyi résztvevőt*. Részükről merült fel a közszolgálatra vonatkozó, már tervbe vett törvény megalkotásának a vitapontok közé történő felvételének igénye is. Nem tekintették viszont az átmenet problémájának, és mint ilyet a bizottság kompetenciájába sorolandónak, a munkásörtség kérdését. Ezt ugyanis „stratégiai jellege” miatt egy komplex vizsgálati program, egy nemzetvédelmi koncepció keretében javasolták megvitatni, akár egy nemzeti gárda típusú önkéntes fegyveres testületbe történő átszervezés részeként. Az állambiztonsági szolgálat esetében az MSZMP átszervezés helyett a szervezet működésének nyilvános jogi rendezésére, az operatív eszközök alkalmazásának bírói ellenőrzésére, illetve az ehhez szükséges alkotmányos eszközök megteremtésére, az *állambiztonsági szolgálat parlamenti kontrolljára* kívánta helyezni a hangsúlyt.⁵⁹ A fegyveres erőknél, illetve a munkahelyeken működő pártszervezetek szerepének megítélésében az MSZMP véleménye az volt, hogy ez nem képezi részét az erőszakmentes átmenet garanciáinak, ezért e kérdésben a politikai pártok működésének jogi szabályozásával foglalkozó I/3-as bizottság illetékes.

Augusztus közepére tulajdonképpen csak egyes rendőrhatalósági kényszerintézkedések (a rendőrhatalósági felügyelet és kitiltás, valamint szabálysértések miatt alkalmazott elzárás) felfüggesztéséről született megállapodás, továbbá abban, hogy politikai nézetei vagy politikai magatartása miatt senkit sem lehet előnyben vagy hátrányban részesíteni a munkahelyeken.

A tárgyalások során az I/6-os bizottság vitáiban három kérdés kapcsán mutatkoztak a leglényegesebb nézetkülönbségek: a munkásörtség megszüntetése/átalakítása, a fegyveres

---

⁵⁷ Lásd: A rendszerváltás forgatókönyve. I. m. 6. köt. 566-567. o.

⁵⁸ Lásd: A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások középszintű politikai egyeztető bizottságának 1989. június 26-i ülése. In: A rendszerváltás forgatókönyve. I. m.: 2. köt. 166. o.

⁵⁹ Témánk szempontjából különösen fontos Holló András érvelése: „Az EKA igényli az állambiztonsági szervezetrendszer működésére, érvényére vonatkozó adatokat, a rendőrség és a munkásörtség bevetetőségére, hazai alkalmazhatóságára, az egyéni szabadságjogok korlátozására vonatkozóan tartalmazó előírásokat. Az MSZMP szerint ezt nem lehet érdemben tárgyalni. A belső szabályzatoknak, a nyilvános jogszabályoknak való megfelelést akár egy parlamenti bizottság, akár a Legfőbb Ügyészség vizsgálja meg.” Lásd: A rendszerváltás forgatókönyve. I. m.: 6. köt. 567. o.

erők, az állami intézmények, munkahelyek depolitizálása, valamint a szószóló intézménye körül. Az I/6-os bizottság a munkásörség vonatkozásában még a szeptember 13-i ülésén is csak abban jutott megállapodásra, hogy „a tárgyalófelek bizalomerősítő intézkedésként fogják fel, ha a munkásörség megszünteti a fegyveres gyakorlatait, a közrend és közbiztonság védelmében való közreműködését, és fegyvereit a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alá helyezi.” Ugyanitt sikerült az ellenzék javaslatára közös álláspontot kialakítani a társadalmi béke megbontására irányuló kísérlet meghatározására.⁶⁰

A politikai egyeztető tárgyalások első szakaszát lezáró 1989. szeptember 18-i megállapodás az I/6-os bizottság munkája nyomán fogadta el a békés átmenet meghatározását, a tárgyalások résztvevői személyes sérthetlenségének biztosítékait, a munkahelyi politikai diszkriminációk tilalmát, a rendőrhatósági kényszerintézkedések alkalmazásának az átmeneti időszakban történő felfüggesztését. Az I/6-os bizottságtól a tovább folytatandó munka során megegyezést várt a plenáris ülés olyan, még nyitott kérdésekben, mint a közszolgálati törvény, a munkahelyi diszkriminációnak a munka törvénykönyvében történő megtiltása, a munkásörség átalakításával kapcsolatos kérdések, valamint a politikai kérdések erőszakos megoldásának kizárása.

Ezt követően a munkabizottság 1989. november 8-ig még négy ülést tartott. Némiképp eljelentéktelenítette ekkor folytatott munkájukat az a tény, hogy az Igazságügyi Minisztérium 1989. szeptember 22-i keltezéssel véglegesítette alkotmánymódosító javaslatát, amely már tartalmazta a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetőleg birtoklására vonatkozó tilalmat, illetve a fegyveres erők és a rendőrség depolitizálására vonatkozó rendelkezéseket.⁶¹ Amikor pedig 1989. október 11-én utoljára került az I/6-os bizottság napirendjére a munkásörség kérdése, már nyilván végleges formát öltött a munkásörség megszüntetéséről szóló azon javaslat, amelyet az Országgyűlés október 20-án, mint a XXX. törvényt fogadott el. Nem volt alaptalan az ellenzék rezignáltsága: „Ilyen körülmények között aggályosnak tartjuk, hogy a rendkívüli horderejű, már beterjesztett alkotmánymódosítás, az

---

⁶⁰ Az ellenzék javaslata a következő volt: A társadalmi béke megbontására irányuló kísérlet kezelésére a parlament által létrehozandó „biztonsági tanács” hivatott. A társadalmi béke megbontására irányuló kísérletnek minősül a következőkkel:

a) A hatalom erőszakos megszerzése, megtartása, vagy kizárólagos birtoklása. Ezek érdekében alkalmazott fegyveres fellépés, ezzel való fenyegetés, vagy erre történő felhívás.

b) A törvények tömeges megsértésére való felhívás, kivéve, ha az adott állami intézkedés sértené az 1976. évi 8. tvr.-rel életbe léptetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában felsorolt politikai és személyi szabadságjogokat. Lásd: A rendszerváltás forгатókönyve. I. m.: 6. köt. 670. o.

⁶¹ Lásd 58. sz. jegyzet.

országgyűlési képviselők megválasztására vonatkozó törvényjavaslat stb. megtárgyalása során a konszenzusaink mennyire jutnak érvényre.”⁶²

Az I/6-os bizottság az indulásakor felvállalhoz képest nem tudta mindenben elérni célját. Ez azzal is magyarázható, hogy a többi politikai munkabizottsághoz képest jóval kisebb mértékben végzett szakjogászai munkát. Feladata főként az egypárti hatalmi viszonyok közepette kialakult hatályos jogrendszer politikai és ideológiai egyoldalúságainak felszámolása volt. Az ezekkel kapcsolatos tilalmak felállítása, bizonyos folyamatok, törekvések irányának kizárása szinte negatív jogalkotásúvá tette tevékenységét. Ugyanakkor a tárgyalások stabil hátterét biztosította azzal, hogy folyamatosan dolgozott a résztvevők sérthetlenségének minél hatékonyabb biztosításán; másrészt nyilvánvalóan társadalomlélektani jelentősége is volt egy olyan bizottság működésének, amely feladatául éppen azt tűzte ki, hogy jogi garanciákkal kizárja egy soha nem tapasztalt demokratikus átalakulási folyamatból az erőszakos megoldásokat.

Az állambiztonság reformjának – és korántsem az I/6-os bizottság sikertelenségéből adódó – elmaradása nem magyarázhatja a Duna-gate-ügy kirobbanását, ami viszont – paradox módon – néhány hét alatt több eredményt tudott felmutatni az újraszabályozás körében, mint amennyi az azt megelőző évben született.

Nem volt kellő információ arról, hogy a reformfolyamat a Belügyminisztériumban már 1988-ban megindult, 1989 nyarán felgyorsult majd külön bizottság is alakult az új szabályozás előkészítésére. A belügyminiszter a kormány 1989. július 3-i kabinet-ülésére előterjesztést nyújtott be „Az állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben” címmel.⁶³ A Javaslat az alkotmányos rend védelmét, a törvények betartását állította az állambiztonsági tevékenység fő irányába. A kabinet ülésén döntés is született a jogszabályi változások előkészítéséről. Ugyanakkor a Belügyminisztériumban nem gondoskodtak az Alkotmánynak megfelelő legsürgősebb változásokról. *Elmaradt a belső szabályzatok felülvizsgálata és az új utasítások, parancsok, intézkedések kiadása, a személyi állomány felkészítése az új politikai és jogi helyzetre.* Időközben további tervezetek készültek a belső biztonsági szolgálat átalakítására. A reformmunkálatok folytak, de elmaradt a régi rendelkezések felülvizsgálata és módosítása. Vezetői szinten megvoltak az elképzelések a

---

⁶² Lásd: A rendszerváltás forгатókönyve. I. m.: 6. köt. 682. o.

⁶³ Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben. Miniszteri értekezlet iratai 1989. június 20. MOL XIX-B-1-y. f. 50. d. Lásd még 175. sz. jegyzet.

változtatásra, de elmulasztották – 1989. október 23-a után is – a határozott, egyértelmű, írásban is rögzített intézkedéseket mind az információgyűjtés irányának, mind a módszerek megváltoztatásának területén.

A megkésett részintézkedések sorában Pallagi Ferenc állambiztonsági miniszterhelyettes csak december 18-án hagyta jóvá a belbiztonsági csoportfőnök alig tíz nappal korábban keltezett fontos javaslatát az operatív nyilvántartás felülvizsgálatáról⁶⁴, amely javaslat újradefiniálta a célszemélyek, -csoportok körét, egyben az iratok tömeges megsemmisítésének lehetőségét is implikálta.

„Javaslat az állambiztonsági operatív nyilvántartás rendszerének felülvizsgálatára

Az Alkotmány és a Btk. közelmúltban történt módosítása és a többi állambiztonsági munkát alapvetően befolyásoló megjelent, valamint elfogadásra váró törvény, *a társadalom politikai állapotával együtt járó operatív helyzet változása* megkívánja, hogy az operatív nyilvántartás területén egy átgondolt, felülvizsgálati munka induljon. Ennek érdekében felül kell vizsgálni a jelenleg folyamatban lévő ügyeket, a foglalkoztatott hálózatokat, a meglévő operatív és hálózati irattári anyagokat.

A felülvizsgálat során *a módosított Btk. állam elleni bűncselekményekről szóló fejezetét és azokat az új feladatokat kell alapul venni*, amelyek végrehajtása az állambiztonsági szolgálat hatáskörébe tartozik.

A munka elvégzését az alábbiak szerint javasoljuk végrehajtani:

A) Operatív nyilvántartás.

1) Az operatív szerveknél levő ügyek.

a. Bizalmas nyomozások („személyi”-, „csoport”-, külön „körözési” dossziék.)⁶⁵

---

⁶⁴ BM ÁB Miniszterhelyettesi Titkárság NbH Központi Irattár 11-13/1468/1989., továbbá BM KI Államtitkári iratok. 186. d. 11-13/1468/1989.

⁶⁵ Személyi dosszié – a bizalmas nyomozás alatt álló személyekről nyitott dosszié. Csoportdosszié – egymással szervezeti kapcsolatban álló személyekről felállított dosszié. Körözési dosszié – a külföldi hírszerző ügynökökről, illetve az államellenes tevékenységgel vádolt és megszökött vagy külföldre távozott személyekről nyitott dosszié. Az állambiztonsági munkában alkalmazott szakkifejezésekre lásd Gergely Attila: Állambiztonsági értelmező szótár. BM Könyvkiadó 13-68/115/76., Budapest, 1980. ÁBTL AB 842.

Valamennyi osztály vezetője vizsgálja felül, melyek azok az ügyek, amelyek a módosított Btk. szerint bűncselekmény gyanújára utalnak.

Azokat a bizalmas nyomozást tartalmazó dossziékat, amelyekben az ellenőrzött személy vagy cselekmény nem ütköztethető a Btk. valamely szakaszába (nem az állam biztonsága ellen irányuló vagy egyéb az állambiztonság hatáskörébe tartozó bűncselekményi kategória)

– lezárni és a dossziékat megszüntetni, az anyagokat jegyzőkönyvileg megsemmisíteni (intézkedni az Operatív nyilvántartó osztály felé a nyilvántartásba vett személyek törléséről készült jegyzőkönyveket megküldeni),

– az operatív értékkel rendelkező bizonyító erejű anyagokat a megfelelő dossziéba áttenni.

b. Az előzetes ellenőrzéseket⁶⁶ meg kell szüntetni, az anyagokat meg kell semmisíteni, kivéve azokat, amelyekben az ellenőrzött cselekmény a módosított Btk.-ban, illetve ellenőrzési jogosultságunkba illeszkedik. Ezek esetében a bizalmas nyomozást el kell rendelni.

c. A „figyelő” dossziékat meg kell szüntetni és az anyagokat jegyzőkönyvileg meg kell semmisíteni, kivéve a politikai, operatív értékű anyagot. Ha az ellenőrzött cselekmény a módosított Btk.-ba ütközik, ebben az esetben bizalmas nyomozást kell nyitni.

d. A „rendkívüli események” dosszié közül azokat, amelyekben nem várható a rendkívüli esemény elkövetőjének (elkövetőinek) felderítése, valamint a kissúlyú cselekményekre nyitottakat – pl. falfirkálás, zászlótépés – meg kell szüntetni, az anyagokat pedig megsemmisíteni.

e. Az ellenőrző dossziék vonatkozásában a konkrét ügyekre nyitottak közül csak azokat kell meghagyni, amelyek folytatására javaslatot tettek.

2). Az operatív szerveknél levő objektum dossziék.⁶⁷

---

⁶⁶ Előzetes ellenőrzést azokkal a személyekkel kapcsolatban folytattak, akik nem álltak bizalmas nyomozás alatt, de tevékenységükről az állambiztonsági szervek számára figyelmet érdemlő információk érkeztek.

Valamennyi osztály vezetője vizsgálja meg, hogy a területén levő objektum dossziék megfelelnek-e az állambiztonsági munka átalakítási folyamatának, illetve szükséges-e új objektum dossziékat nyitni.

a. Ha megfelelnek:

A dossziékat a megváltozott feladatoknak megfelelően fedőnévvel megnevezve meg kell hagyni.

b. Ha nem felelnek meg:

– megszüntetni, jegyzőkönyvileg megsemmisíteni és azt megküldeni az Operatív nyilvántartó osztálynak,

– megszüntetni, de a módosított Btk.-hoz igazodó és az operatív értékekkel rendelkező anyagokat a meghagyott vagy újonnan nyitott dossziékban kell elhelyezni.

c. Ha a felülvizsgálat során az objektum dossziékban olyan bűncselekményre utaló adatok, bizonyítékok stb. vannak, amelyek más szerv (bűnügy) hatáskörébe tartoznak, vezetői szinten kezdeményezni kell azok átadását.

Fenti munkák határideje: 1989. december 31.

B) Operatív irattári anyagok

Az irattározott operatív dossziékat az azokat leadó osztálynak kell – az Operatív nyilvántartó osztállyal történő előzetes időegyeztetés után – felülvizsgálni.

A felülvizsgálat szempontjai a folyamatban lévő ügyeknél meghatározottakkal megegyeznek.

Az irattározott objektum (vonal) dossziék közül megsemmisíteni javasoljuk az alábbiakat:

– oktatási intézmények.

---

⁶⁷ Objektum dosszié olyan intézményekről, üzemekről, hivatalokról nyitottak, amelyek operatív ellenőrzést igényeltek. Vonal dossziét állítottak össze az „osztályellenség” fontosabb kategóriáiról.

– kulturális objektumok (vonalak),

– felszabadulás előtti, utáni jobboldali pártok, szervezetek tagjainak anyagát tartalmazó dossziék operatív anyagait.

A felsoroltakon túl a leadó osztályok külön-külön döntsenek az általuk irattározott anyagok meghagyásáról.

A munka befejezési határideje: 1989. december 31.

C) Az operatív nyilvántartásban szereplő személyek közül javasoljuk törölni:

a. Az 1945 előtti erőszakszervezet azon tagjait, akiknek nyilvántartására nincs jogalap.

b. Az állam elleni szervezkedés, összeesküvés miatt eljárás alá vont, illetve elítélt, valamint az 1989. évi XXXVI. törvényben az 1956-os népfelkeléssel összefüggésben elítéléssel érintett személyeket. (Az Operatív nyilvántartási szabályzat 7/A/f. és 7/B/i. pontjai szerint.)

c. A felosztatott és működő szerzetesrendek tagjait.

d. Az engedély nélkül előállított sajtótermék ún. szamizdat készítő és terjesztő tevékenység miatt nyilvántartásban lévő személyeket.

e. A megrovásban, rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesített akadályozó, korlátozó intézkedésekkel érintett személyeket.

f. Az izgatás és közösség megsértése büntette, illetve vétsége miatt eljárás alá vont és intézkedéssel érintett személyeket.

g. A külföldre utazás és a külföldön tartózkodás szabályai kijátszásával külföldön tartózkodó, illetve hazatért személyeket.

h. A tiltott határátlépést, annak kísérletét, az ahhoz való segítségnyújtást, az előkészületet és az embercsempésztést elkövetőket.

De inisprudencia et iure publico

Az f, g, h pontok esetében nem lehet törölni azokat a személyeket, akiknek a nyilvántartására a Btk. 29.§ alapján – büntetti nyilvántartás szabályai szerint – nincs lehetőség

Az operatív nyilvántartásból történő törléseknél a törölt személyről a törlési határozatot, az operatív kartont és a megsemmisítési jegyzőkönyvet kell az Operatív nyilvántartó osztálynak megküldeni, az anyagot a szervnél kell megsemmisíteni.

A végrehajtás határideje: 1990. március 31.

Az operatív anyagok selejtezésénél szigorúan figyelembe kell venni az 1969. évi 27. tvr-ben megfogalmazottakat: *levéltári anyagnak minősülő iratokat nem lehet megsemmisíteni*. Ilyen esetekben azokat az Operatív nyilvántartó osztályon keresztül szabályozottan át kell adni az Országos Levéltárnak.

Az operatív anyagok megsemmisítését, illetve selejtezését úgy kell végrehajtani, hogy minden olyan esetben, amikor reálisan lehet számolni állampolgári panaszokkal, beadványokkal, azok érdemi megválaszolása érdekében a szükséges alapiratok további megőrzését az objektum (vonal) dosszié II. részének mellékleteként biztosítani kell.

A végrehajtásért – megsemmisítés, selejtezés stb. – az osztályvezetők, az ellenőrzésért az állambiztonsági helyettesek, illetve csoportfőnökök a felelősek.

D) Hálózatok.

1. A nyilvántartások meglevő párhuzamosságának megszüntetése érdekében az eddig vezetett hálózati naplók meg kell semmisíteni.

2. A beszervezések engedélyezésére jogosult vezető vizsgálja felül a hálózati jelölteket, hogy azok kialakítható, illetve meglevő hírszerző lehetősége az állambiztonsági szolgálat elé támasztott követelményeknek megfelelnek-e.

Abban az esetben, ha e követelményeknek nem felelnek meg, a tanulmányozást meg kell szüntetni, a figyelőztetést törölni (kell) és a keletkezett anyagokat meg kell semmisíteni.

3. Foglalkoztatott hálózatok.

a. Az alosztályok vezetői vizsgálják meg, kik azok a hálózatok, akik személyük, foglalkozási területük, hírszerző lehetőségük miatt fokozottabb védelmet igényelnek.

E hálózatok titkosításáról 1989. december 31-ig gondoskodni kell.

b. Ellenőrizni kell a hálózatok lejelentett (6/a) kapcsolatait⁶⁸. Közülük csak azokat szabad meghagyni, akik az új illetékesség szerint is folyamatban lévő ügyhöz kapcsolódnak.

c. A hálózatok „B” dossziéját⁶⁹ ellenőrizni kell, s abból minden olyan anyagot ki kell szedni és meg (kell) semmisíteni, amelyek már lezárt, konkrét – előzetes ellenőrzés, bizalmas nyomozás, operatív akció, kombináció, játszmas ügyekre utalnak.

A „B” dossziékból a Külügyi Osztály által már ellenőrzött nyugtákat is ki kell szedni és megsemmisíteni, ha az konkrét ügyre utal. E nyugtákról az ügy feltüntetése nélkül listát kell készíteni, amelyet a központi szervnél az alosztály vezetője, területi szervnél az osztály vezetője láttamoz.

A „B” dossziében a tanulmányozás, beszerzés során keletkezett anyagok, pénzbeli juttatások listája, ellenőrzési anyagok, konkrét ügyekre nem utaló feladattervek, magatartási vonalak maradhatnak.

Célszerű kiemelt anyagok alapján olyan összefoglaló jellegű minősítés készítése, melyből a végzett munka konkrétságát mellőzve pontosan megállapítható a hálózati személy kvalifikáltsága, megbízhatósága, szervünkhöz való viszonya stb.

---

⁶⁸ A hálózati személy operatív szempontból jelentős kapcsolatairól állítottak ki a „6/a” kartont.

⁶⁹ A „B” dosszié tartalmazta a hálózati személy beszerzésével kapcsolatos dokumentumokat.

d. Minden „M” dossziét⁷⁰ felül kell vizsgálni és a megszüntetett, operatív ellenőrzésekre és ügyekre vonatkozó, valamint az operatív értékkel nem rendelkező anyagokat mind meg kell semmisíteni.

Az „M” dossziékban csak a felülvizsgálat után is folyamatban lévő ügyek operatív értékkel bíró anyagait, valamint a felderítő munka során keletkezett, fontosnak minősülő jelentéseket szabad elhelyezni.

A hálózat informatív, hangulati, tájékoztató jellegű jelentéseit külön gyűjtőben, az „M” dossziéhoz csatolva kell elhelyezni és azokat feldolgozásukat követően meg kell semmisíteni.

Folyamatosan intézkedni kell arra, hogy az operatív értékű jelentések a felhasználás után három hónappal, a konkrét ügy befejezését követő egy éven belül kerüljenek megsemmisítésre.

4. Irattározott hálózati anyagot.

A hálózati irattározott anyagokat az irattározó osztálynak kell felülvizsgálni.

A felülvizsgálat előtt minden szerv köteles 1989. december 20-ig a kizárt hálózatok adattárában levő „6”-os kartonját⁷¹ az Operatív nyilvántartó osztálynak felküldeni. Az Operatív nyilvántartó osztály a szükséges anyagok előkészítését követően folyamatosan értesíti a szerveket a közös felülvizsgálat időpontjáról.

A felülvizsgálat után a megmaradó anyagokhoz tartozó „6”-os kartont a küldő szerv visszakapja, a többit a selejtezésre kiválasztott anyagokkal együtt az Operatív nyilvántartó osztály megsemmisíti.

---

⁷⁰ A hálózati személyek jelentéseinek gyűjtésére szolgáló dosszié.

⁷¹ A hálózati személy legfontosabb adatait „6”-os kartonon rögzítették. A részletesebb adatokat tartalmazó „6/C” karton szolgált a statisztikai feldolgozások alapjául. A lakcímek szerinti nyilvántartásra a „6/d” kartonokat használták. „6/b” kartonokon rögzítették a szerv által fenntartott „K” (konspiratív) lakások, illetve a lakásuk használata miatt beszerzett ún. „T” (találkozási) lakásgazdák bérleményeinek adatait.

Az irattározott hálózatok anyagai közös felülvizsgálatánál az alábbi elveket javasoljuk alkalmazni:

a. a „meghiúsult beszerzés” és a „beszervezéstől elálltunk” címen irattározott dossziékat és a „6”-os kartonokat meg kell semmisíteni.

b. „B” dossziék.

Minden kizárt hálózati személy irattározott „B” dossziéját az irattározó osztály köteles felülvizsgálni.

A felülvizsgálat során javasoljuk megsemmisíteni:

– az elhunyt,

– az MSZMP-tag,

– a funkcióban levő, illetve került (tanácsstag, képviselő, magasabb egyházi tisztségviselő) kizárt hálózatok „B” dossziéját, valamint

– azokét, akiket ugyan beszerveztek, de semmiféle érdemi munkát szerveink részére nem végeztek.

c. Az „M” dossziék megsemmisítendőek a 0012/1972. BM parancs 34/d. pont figyelembe vételével.

5. A felülvizsgálat során mind a megszüntetett ügyekben, mind a kizárt hálózatok vonatkozásában az operatív osztályok kötelesek intézkedni a szakszolgálatok, társ csoportfőnökségek és a társ szervek felé, hogy a náluk levő anyagok megsemmisítésére, az adatok az adattárakból törlésre kerüljenek.

6. Kérjük, hogy javaslatukat – jóváhagyás után – az AB Miniszterhelyettesi Titkárság vezetője a központi szervek vezetőinek és a megyei áb. helyetteseknek, mint a miniszterhelyettes úr utasítását végrehajtásra küldje meg, valamint az abban foglaltakról a szakszolgálatok vezetőit a szükséges mértékben tájékoztassa.

Célszerűnek tartjuk jelezni, hogy a központi számítógépre és a helyi nyilvántartási rendszerek fejlesztésére, illetve az adatok karbantartására további intézkedések történnek.

Budapest, 1989. december 8.

Dr. Horváth József r. vör. csoportfőnök”

Igaz, hogy Alkotmányt módosító 1989. évi XXXI. törvény 39.§ (2) bekezdése 1990. április 30-ig adott haladékat az Alkotmány végrehajtásához szükséges – köztük a rendőrséggel valamint az állam biztonságával összefüggő – törvényjavaslatoknak az Országgyűlés elé terjesztésére, illetőleg a Minisztertanács hatáskörébe tartozó jogalkotási feladatok elvégzésére. A legjelentősebb mulasztás azonban mégis az volt, hogy az új Alkotmány életbe lépésével egyidejűleg az állambiztonsági főcsoportfőnökségnél nem rendelkeztek a belső jogszabályok hatályon kívül helyezéséről, és eltűrték az immár egyértelműen törvénysértővé vált gyakorlat folytatását. Csak 1989. december végén adott ki Horváth József csoportfőnök átirat formájában egy utasítást, amely a szolgálat munkatársait arra kötelezte, hogy ezeket a személyiségi jogokat sértő titkosszolgálati eszközöket csak az Alkotmányba és a Btk-ba ütköző cselekmények esetén alkalmazzák. Horváth István volt belügyminiszter és vezető munkatársai – Pallagi Ferenc volt miniszterhelyettes és Horváth József volt csoportfőnök – meghallgatásuk alkalmával többször hivatkoztak arra, hogy számos intézkedésükkel „a békés átmenet ügyét” kívánták elősegíteni, de elképzeléseik bevezetésére idő hiányában már nem került sor.

A Duna-gate-ügy feldolgozására több irányból is megindított vizsgálatok – Katonai Főügyészség, Belügyminisztérium, Országgyűlés, Alkotmánybíróság – egybehangzóan megállapították, hogy a BM III. (állambiztonsági) főcsoportfőnökségének III. (belső reakcióelhárító) csoportfőnöksége rendszeresen folytatott lehallgatásokat a '70-es évek végétől ellenzéki politikusok és aktivisták körében is. Részletes, pontos adatok az

iratmegsemmisítések következtében nem álltak a bizottságok rendelkezésére, de a meghallgatások alapján feltételezhető volt, hogy a Belügyminisztériumban 1989. szeptemberében, illetve 1990. január elején mintegy 1400 dosszié került megsemmisítésre. A belső szabályzatok lehetővé tették, illetve elő is írták a rendszeres, jegyzőkönyvezett iratmegsemmisítést.⁷² Ezt indokolta a szinte határtalan adatgyűjtési munka, amely eredményének nagy része vagy értéktelen információkat tartalmazott, vagy rövid időn belül elvesztette értékét. 1989. decemberében azonban indokolatlanul nagy arányú iratmegsemmisítés kezdődött a III/III. csoportfőnökségen. Kezdetben csak a valóban elavult iratokat selejtezték, majd azokat, amelyek megtartása az Alkotmány, illetve a Büntető Törvénykönyv változásai következtében törvénysértővé váltak⁷³, december végére azonban már szinte válogatás nélkül történt az iratmegsemmisítés. A mintegy 1400 személyi anyagból, mire a Katonai Ügyészség a lefoglalásokat megkezdte, már csak négy „élő”, dossziét találtak. Pallagi Ferenc volt miniszterhelyettes intézkedése nyomán 1989. december 22-től – félretéve az érvényes előírásokat – *a megsemmisített anyagokról nem készítettek jegyzőkönyvet*, sőt helyenként megsemmisítették a régi selejtezési jegyzőkönyveket is. Egyes vidéki rendőr-főkapitányságokon az ügyészi lefoglalásokra csak január 15-e körül került sor.

Nem lehetett tudni a számítógépen tárolt adatok sorsáról sem. Az operatív technikai módszerek alkalmazásának gyakoriságára mindenesetre utalt az a tény, hogy a belföldi telefonbeszélgetések lehallgatásának engedélyezése egyszerűen osztályvezetői jogkörbe tartozott.

---

⁷² A Központi Irattár szabályozza, irányítja és ellenőrzi a BM. szervek iratselejtezés munkáját. A BM központi szervei iratokat csak az iratselejtezési utasítás alapján a Központi Irattár ellenőrzésével selejtezhetnek. Csak az ily kiselejtezett iratok értékének 2 %-át fordíthatják – a Központi Irattár javaslata alapján – a selejtezésben résztvevő beosztottak jutalmazására. Ha a Központi Irattár iratselejtezést végez, a jegyzőkönyvet a selejtezés jóváhagyása céljából az illetékes szerv vezetőjének megküldi (területi szerv esetében a BM. Titkárság Vezetőjének).

A Központi Irattár köteles megszervezni a BM. szerveinél kiselejtezett iratok papírgyárba szállítását. Lásd: A BM. Központi Irattárának működési szabályzata. Belügyminisztérium Titkársága.10-716/1959. BM KI Pgy./1959. 63. d.

⁷³ *Megállapítható, hogy a Belügyminisztériumban végrehajtott iratselejtezések során nemcsak a jogszabályok, de a belső utasítások, körlevelek előírásait sem mindig vették figyelembe. Az ilyen irányú munkálatoknál a levéltári szempontokra nem ügyeltek, ennek megfelelően a gyűjtőkörileg illetékes levéltárat nem hallgatták meg, s feltehetően a kor hivatalos politikai felfogásának, irányítási rendszerének megfelelő, nem mindig következetes, de általában jellemző éberségi szempontokat vettek figyelembe és ültették át a gyakorlatba. Ez annak ellenére igaz, hogy helyenként levéltári szakember is részt vett a selejtezéses ellenőrzésében, de a személy általában a Belügyminisztérium konkrét kérésének megfelelően került kijelölésre.* Lásd: Az Iratfeltáró Bizottság jelentése. A Központi Irattár. 3. sz. melléklet. Belügyminiszter 5/1995. utasítása a belügyminisztériumban és szerveinél őrzött iratok felméréséről. BM KI 05/1995. sz. BM ut.

A különféle jelentések tartalmáról és sorsáról a sajtóban számos találgatás, eltérő következtetés jelent meg⁷⁴. Az bebizonyosodott, hogy a III/III. csoportfőnökség napi jelentésében olyan információk is szerepeltek, amelyek a személyiségi jogokat sértő módszerek révén keletkeztek. Ezek a jelentések a csoportfőnökség vezetőinek tájékoztatására szolgáltak, és titkos kódolással jelölték az információk forrását is⁷⁵. Például a feljelentéshez csatolt, 1989. november 10-én kelt jelentés is ebbe a csoportba tartozott és – forrásként a távbeszélő-lehallgatást is megjelölve – rögzítette Kőszeg Ferencnek egy külföldi ismerősével folytatott beszélgetését.

A főcsoportfőnökség titkársága – a III/III. csoportfőnökség jelentéseit is felhasználva – napi operatív információs jelentéseket is készített. Ezeket megkapta a belügyminiszter, az államtitkár, az állambiztonsági és a közbiztonsági miniszterhelyettes is. Ez utóbbi jelentésekben feltüntették az információt szolgáltató csoportfőnökséget, de itt már nem történt utalás az információ beszerzésének módjára. Ezek a jelentések 1989. október 23-a után is tartalmaztak a biztonsági szolgálattól származó, jogsértő módon megszerzett információkat.

---

⁷⁴ Főként a bulvár-sajtó közölte szívesen a(z ön)leplező interjúkat:

– Ipper Pál: „Tiszta a lelkiismeretem!” A tévé-tudósító 1949-1953 között az ÁVH-kémelhárítás munkatársa. Mai Nap 1989. ápr.12.

– Farkas Vladimir volt ÁVH-s alezredes hozzászólása a Rajk-dossziéhoz. Reform 1989. 14.ápr.14.

– „Zárkózottsága valamit takar”. Interjú Piros László volt belügyminiszterrel. ÁVH-ról, Gerőről, Rákosiról, Rajk-perről, Nagy Imréről, 1956-ról. Magyar Hírlap, 1989. máj. 3.

– „Nekünk 1956 után nem osztottak lapot.” Interjú Pallagi Ferencel, az állambiztonsági szolgálat főnökével. Világ, 1989. jún. 29.

– Marad Farkas. Farkas Vladimir (volt ÁVH-s) az 1950-es évekről. Mai Nap 1990. okt.18.

– Besúgás és lejáratus. A belügyminisztérium állambiztonsági főcsoportfőnöke az egyházi elhárítási tevékenységről. 168 óra 1990. okt.16.

– Kire, mire figyel az állambiztonság. Interjú Pallagi Ferenc rendőr vezérőrnaggyal (BM) Esti Hírlap 1989. nov.4.

– Mi történt 1956. október 30-a és november 4-e között? Interjú Farkas Vladimírral (volt ÁVH alezredes), Hegedűs Andrásval (volt miniszterelnök) és Kutrucz Gizellával (újságíró) Új Tükör, 1989. nov. 5.

– Visszhangzó lehallgatás. Interjú Nyíri Sándorral (Legfőbb Ügyészség), Fidesz és SZDSZ feljelentés a BM állambiztonsági szolgálat jogtalan telefonlehallgatásairól. Vasárnapi Hírek 1990. jan. 7.

– Megváltozik a szervezet. Interjú Túrós András országos rendőrfőkapitánnyal. Esti Hírlap 1990. jan.9.

– Látnoki sorok a belügyminiszterhez. Interjú Sarlós Zoltán hadnaggyal, a BM lehallgatási botrányáról. Esti Hírlap, 1990. jan.15.

– Losonczy Vass László: Elhárító tiszt voltam. Népszabadság, 1990. jan.29.

– Végvári őrnagy újabb vallomása. Első Kézből. 1990. feb.17.

⁷⁵ A napi operatív információs jelentések – NOIJ – tárgyköreit ismerteti a Történeti Hivatal Évkönyvében is: Müller Rolf: Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-1989. In: Gyarmati György (szerk.): A Történeti Hivatal évkönyve. Trezor 1. Budapest: Történeti Hivatal, 1999. Ennek forrásául – tévesen – a belügyminiszteri parancsra hivatkozik Szerző, bár a jegyzetben helyesen jelöli meg a belügyminiszter-helyettesi intézkedést. Ugyanakkor az általa felsorolt tizenkét „tárgykör” sem azonos az intézkedés által meghatározott tizenegy „témakör”-rel, azok egyféle átdolgozott változatáról lehet szó.

A belső jelentéseken kívül a Belügyminisztérium napi tájékoztató jelentéseket készített az állami felső vezetés, az MSZMP, majd – 1989. október 10. után változatlanul – a kormány tagjai és az MSZP egyes vezetői számára.⁷⁶ Ezek adatokat közöltek a személyi szabadságot korlátozó rendőri intézkedések számszerű alakulásáról, kiemelt közlekedési balesetekről, az országhatár rendjét jelentősen befolyásoló eseményekről stb. A napi jelentésekhez alkalmanként külön tájékoztató jellegű információkat is csatoltak. Így például az 1989. október 25-e és december 5-e között készített hét ilyen jelentés többsége politikai kérdésekkel foglalkozott – pl. az SZDSZ tevékenységével. Néhány jelentésről megállapítható volt, hogy az ellenzéki pártok által nyilvánosságra nem hozott információkat is tartalmaztak.

Munkája során az országgyűlés vizsgálóbizottsága a következő személyeket hallgatta meg: Bajcsi István volt rendőrfőhadnagy, Diczig István vezérőrnagy, dr. Horváth István volt belügyminiszter, dr. Horváth József volt főcsoportfőnök, Ilcsik Sándor belügyminiszter-helyettes, dr. Kámán József katonai főügyész, Kékesdi L. Gyula rendőrszázados, Kovács Jenő (MSZP), Németh Miklós miniszterelnök, Pallagi Ferenc volt miniszterhelyettes, Sarlós Zoltán rendőrfőhadnagy valamint Végvári József volt rendőrőrnagy. A következő fontosabb iratokat vizsgálatára került sor: a dr. Horváth István belügyminiszter által kiküldött vizsgálóbizottság jelentése (1990. január 16.), a Katonai Főügyészség által a BM III/III. főcsoportfőnökségen lefoglalt iratok, a BM III/III. főcsoportfőnökség munkájára vonatkozó belső, titkos jogszabályok (ez 86 parancs, utasítás és intézkedés volt), a kormánykabinet 1989. július 3-i ülésének jegyzőkönyve, a politikai egyeztető tárgyalások I/6. számú bizottságának tárgyalási jegyzőkönyvei, az Országgyűlés programjának felülvizsgálatára kiküldött bizottság üléseinek jegyzőkönyve, a nemzetbiztonsági szolgálat kialakítására vonatkozó tervezetek (Horváth István és Pallagi Ferenc által becsatolt iratok), a feljelentéshez csatolt jelentések, a Végvári József által 1990. február 16-án pótlólag becsatolt iratok, a Tamás Gáspár Miklós által 1990.

---

⁷⁶ A Belügyminisztérium által készített tájékoztató jelentések címzettjeinek jegyzéke a Bizottság által vizsgált időszakban:

1. 1989. október 25.: Szűrös Mátyás, Németh Miklós, Pozsgay Imre, Horn Gyula, Nyers Rezső, Kovács Jenő
2. 1989. október 25.: Szűrös Mátyás, Németh Miklós, Pozsgay Imre, Horn Gyula, Nyers Rezső, Kovács Jenő
3. 1989. november 2.: Németh Miklós, Nyers Rezső, Kovács Jenő
4. 1989. november 2.: Szűrös Mátyás, Németh Miklós, Pozsgay Imre, Medgyessy Péter, Horn Gyula, Kárpáti Ferenc, Nyers Rezső
5. 1989. november 8.: Szűrös Mátyás, Németh Miklós, Pozsgay Imre, Horn Gyula, Nyers Rezső, Kovács Jenő
6. 1989. november 27.: Szűrös Mátyás, Németh Miklós, Pozsgay Imre, Nyers Rezső
7. 1989. december 5.: Szűrös Mátyás, Németh Miklós, Pozsgay Imre, Horn Gyula.

Az Országgyűlés vizsgáló bizottságának határozati javaslata a Belügyminisztérium belső biztonsági szolgálatának tevékenységéről. Országgyűlési Irattár és Levéltár Országgyűlési Irományok, 1985-1990. 141-200. jelzetű kötet. Az előterjesztést határozat formájában fogadta el az Országgyűlés 1990. március 13-án.

február 16-án becsatolt iratok, amelyeket Végvári József még a feljelentés megtétele előtt juttatott el az SZDSZ-hez valamint a Katonai Főügyészségtől pótlólag beszerzett iratok (a BM alkalmi jelentései). A bizottság egyes tagjai a látogatást tettek különböző intézményekbe és tanulmányozták az ott található, az ügygel összefüggő iratokat. Ezek: a Belügyminisztérium központi épülete (Roosevelt tér), a Belügyminisztérium hivatali helyiségei (Honvéd u.), Katonai Főügyészség (Markó u.), postahivatali levélbontó, megyei rendőrkapitányság (Nyíregyháza, Kecskemét, Pest megye). A bizottság tagjainak a Belügyminisztérium munkatársai bemutatták a biztonsági szolgálat technikai eszközeit is. A bizottság megalakulásakor úgy döntött, hogy zárt üléseket tart, de tevékenységéről rendszeresen sajtótájékoztatót adott ki. Az eljárás során beszerzett iratokat a bizottság a keletkezési helyükre visszaküldte, saját iratait pedig az Országgyűlés Irattárában – zárt anyagként – helyezte el.

Az országgyűlési bizottság jelentését 1990. március 13-án fogadta el a parlament, közel két hónappal azután, hogy az belügyminisztériumi ad hoc bizottság befejezte munkáját. Ennek összefoglaló következtetései megállapították:

1. Az állambiztonsági szolgálat belbiztonsági csoportfőnökségét abból a célból hozták létre, hogy az állampárt támasza legyen. Felépítése, összetétele, működési mechanizmusa és titkos jogi szabályozása egy kialakított ellenségképhez igazodott. *Ellenségnek számított minden másként gondolkodó egyén, vagy közösség.* A szervezetet irányító jogszabályok és a szervezet működése az akkori Alkotmánnyal is szemben álltak.

2. A titkosszolgálati különleges eszközök 1989. október 23-a utáni alkalmazása a köztársasági Alkotmányt sértette. Dr. Horváth István volt belügyminiszternek, az állambiztonsági szolgálat vezetésével megbízott Pallagi Ferenc volt miniszterhelyettesnek és a III/III. csoportfőnökség volt vezetőjének, dr. Horváth Józsefnek *személyes politikai felelőssége* van, mert ki-ki a maga szintjén megszüntethette volna e módszerek Alkotmányt sértő alkalmazását. Dr. Horváth József volt csoportfőnök december végi körlevele után, amely az Alkotmányt sértő eszközök alkalmazását tiltotta, a felelősség köre ennél is szélesebben állapítható meg.

3. A bizottság bizonyítottan látja, hogy amikor a pártállam széthullása már elkerülhetetlennek látszott, akkor *a szolgálat megpróbált alkalmazkodni a megváltozott politikai körülményekhez*, de dr. Horváth Istvánnak e téren tett lépései nem voltak elégségesek.

4. A rendelkezésre álló jelentésekből kiderül, hogy a kormány egyes tagjai információkat kaptak az ellenzékről is. Nem állapítható meg egyértelműen a jelentésekből lehetett-e arra következtetni, hogy milyen eszközökkel szereztek be az információkat. *A kormány egészét nem terheli felelősség* azért, mert egyes tagjai olyan tájékoztató jelentéseket kaptak, amelyekről a bizottság számára utólag kiderült, hogy titkosszolgálati eredetű elemeket is tartalmaztak.

5. A bizottság megállapította, hogy a III/III. belbiztonsági csoportfőnökség csaknem egész iratanyagát megsemmisítették 1989. decemberében és 1990. januárjának első felében. E tekintetben nem fogadhattuk el azt az érvet, hogy erre azért került sor, mert az iratok pusztasága is sértette a köztársasági Alkotmányt, mivel az iratmegsemmisítésekkel egyidőben folytatták a személyiségi jogokat sértő módszerekkel történő információszerzést. *A pártállam létének utolsó hónapjaiban megsemmisített, e rendszerre jellemző dokumentumok levéltári zárolása lehetővé tette volna, hogy azok utódaink okulására megmaradjanak.* A megsemmisítés ilyen mértékéért a felelősség elsősorban Pallagi Ferencet terheli.

6. A bizottság alkotmány sértőnek tartja, hogy az MSZP két, kormánytisztviséget be nem töltő vezetője – *a régi pártállami gyakorlat továbbéléseként* – 1989. október 23-a után is kapott a jelentésekből.

7. A bizottság arra a következtetésre jutott, hogy dr. Horváth István belügyminiszter, Pallagi Ferenc miniszterhelyettes és dr. Horváth József főcsoportfőnök *lemondása indokolt volt.*”

Az Országgyűlés a Belügyminisztérium belső biztonsági szolgálat tevékenységét vizsgáló bizottságnak a jelentését elfogadta, egyben több pontban intézkedésre kötelezte e kormányt. Mindenekelőtt a rendőrségről és a nemzetbiztonságról szóló *alkotmányerejű törvények megalkotását* sürgette. Felhívta a kormányt, hogy *ellenőrizze a belső biztonsági szolgálat teljes feloszlását, és törvénysértő tevékenységének a megszüntetését.* Végül az Országgyűlés felhívta a Kormányt, hogy a Büntető Törvénykönyv átdolgozása során vizsgálja felül az *állampolgári jogok titkosszolgálati eszközökkel való megsértésének büntetőjogi következményeit.* Ennek eredményeként született meg – még a „rég” Országgyűlés által elfogadva – a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló törvény, amely már valóban a jogállami átalakulás irányába mutatott.